

”Bokpallar i en stormarknad” eller ”Biblioteket i Babel”- vart
är vi på väg?
En diskursanalytisk studie av privatiseringsdebatten hösten 2010-våren 2011

Terese Danielsson

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

Svensk titel: ”Bokpallar i en stormarknad” eller ”Biblioteket i Babel”- vart är vi på väg? En diskursanalytisk studie av privatiseringsdebatten hösten 2010-våren 2011

Engelsk titel: ”Hypermarket books” or ”The library of Babel”- where are we heading? A critical discourse analysis of the privatization debate autumn 2010-spring 2011

Författare: Terese Danielsson

Kollegium: Högskolan i Borås

Färdigställt: 2011

Handledare: Alen Doracic
Frances Hultgren

Abstract: The subject of this bachelor thesis is the debate regarding privatization of public libraries. The purpose is to investigate how privatization is portrayed in different articles and by different participants. The articles used are from two of Sweden’s largest national daily papers: Dagens Nyheter and Svenska Dagbladet and two of Sweden’s largest library magazines: Biblioteksbladet and Tidskriften BiS: Bibliotek i Samhälle.

The questions asked are: how is privatization portrayed? What discourses can be traced in the texts? And: can one foresee a future aiming towards privatization? In order to answer these questions Norman Fairclough’s critical discourse analysis was used as a theoretical and methodological viewpoint.

The discourses found were named: The value ground discourse, the market liberal discourse and the pragmatic discourse. It was found that these discourses defined privatization in different terms and that the basic differences were due to ideology. The result showed that either one emphasized change and renewal or value ground and tradition. As to the third question regarding a possible future towards privatization, no definite answer could be made. However one can conclude that the tendency due to privatization is dependent on political conditions and that the pre privatization condition in society is strong at the moment.

Nyckelord: folkbibliotek, privatisering, entreprenad, diskursanalys, förändring, värdegrund, marknadsliberalism, offentliga sfären

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.1.1 Folkbibliotekens framväxt och utveckling	1
1.1.2 Folkbibliotek och privatisering	4
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.2.1 Avgränsningar och urval	6
1.2.2 Disposition	7
2 Teori och metod	7
2.1 Kritisk diskursanalys som teori och metod	8
2.1.1 Text	8
2.1.2 Diskursiv praktik	9
2.1.3 Social praktik	9
2.2 Analysmodell	9
2.3 Metoddiskussion	10
2.4 Teoretisk ram	11
2.4.1 Den offentliga sfären	11
2.4.2 Folkbibliotekets traditionella värdegrund	12
2.4.3 Marknadsliberalism	13
3 Tidigare forskning	13
4 Resultatredovisning och analys	15
4.1 Empiriskt material	16
4.2 Analys av text	16
4.2.1 Politikerna talar	17
4.2.2 Journalisterna talar	18
4.2.3 De professionella talar	20
4.2.4 Sammanfattning av analys av text	22
4.2.5 Hur framställs privatisering av folkbibliotek i debatten?	23
4.3 Framträdande diskurser	23
4.3.1 Den värdegrundsbaserade diskursen	23
4.3.2 Den marknadsliberala diskursen	24
4.3.3 Den pragmatiska diskursen	25
4.3.4 Vilka diskurser kan man urskilja?	25

5 Diskussion	26
<i>5.1 Kan man ana en möjlig framtid för en ökad grad av privatisering av folkbibliotek?</i>	<i>26</i>
6 Avslutande reflektioner	28
7 Sammanfattning.....	29
Referenslista.....	31
Empiriskt material.....	32

1 Inledning

Efter att ha läst olika tidningsartiklar om en eventuell privatisering av Nacka kommuns folkbibliotek som skrevs under slutet av 2010 och i början av 2011, insåg jag att frågan är en potentiell kioskvältare. De upprörda stämmorna är många och de känslomättade uttrycken har inte låtit vänta på sig. ”Rädda det fria ordet”, ”när det gäller våra bibliotek ska privatiseringsivrarna hålla sina skitiga små fingrar därifrån” och ”de har ett tvångsmässigt behov att rea ut”, heter det på motståndarsidan. Förespråkarna använder ett något mer modest vokabulär när de kontrar med ”vi gör det här för att göra biblioteken ännu mer välbesökta [...] och utvärdera kvalitet ytterligare” och ”det fungerar bättre, personalen trivs, allmänheten uppskattar verksamheten [...] ingen har någonsin varit med om att brister i biblioteket fixas av kommunfullmäktige”.

Det är tydligt att privatisering av folkbibliotek är en ideologisk fråga men även något utöver det, något som går djupare och som tycks handla om folkbibliotekets position som neutralt och till för alla oavsett ekonomisk och social tillhörighet. Finns det en motsättning i att något som är till för alla inte också finansieras gemensamt? Många tycks mena detta.

Privatiseringsförespråkarna menar å andra sidan att oron är obefogad och att folkbiblioteken måste följa med i utvecklingen för att överleva, att en privatisering kan höja kvalitet och engagemang i vad de menar är en förändringsskygg verksamhet.

Ämnet är högaktuellt, och tycks ha varit så i olika omgångar när en privatiseringsvåg förekommit, i och med samhällets ökade privatisering av tidigare offentligt ägd verksamhet. Även om denna marknadsanpassning ännu inte har nått folkbiblioteken i någon större utsträckning har en diskussion påbörjats och en debatt väckts. Folkbibliotekens roll i vårt samhälle är en ständigt aktuell fråga eftersom samhället ständigt förändras. Vilka aspekter som betonas i biblioteksverksamheten och vilket utbud biblioteket bör tillhandahålla, förändras således i och med att vårt samhälle förändras. Det är mycket en fråga om ideologi men även en fråga om hur samhället ser ut i stort.

1.1 Bakgrund

Bakgrunden syftar till att utgöra en ingång i ämnet. Här beskrivs folkbibliotekets historiska framväxt med svepande drag, hur verksamheten har utvecklats och hur man under olika perioder har betonat olika aspekter av denna. Därefter följer en kort redogörelse för vad privatisering är och folkbibliotekets förhållande till denna.

1.1.1 Folkbibliotekens framväxt och utveckling

Föreningen BiS: Bibliotek i Samhälle hade 2007 ett seminarium som behandlade ämnet folkbibliotek med alternativa driftsformer. Inför seminariet utförde man en undersökning i landet för att ta reda på hur många folkbibliotek som hade en alternativ driftsform och varför. Undersökningen visade att så många som nitton folkbibliotek vid tidpunkten hade alternativa driftsformer. De flesta bibliotek drevs via föreningar av olika slag på entreprenad.

Anledningen till den alternativa driftsformen var oftast att biblioteket ifråga var en liten filial vars verksamhet var hotad att läggas ner. Föreningen BiS menar att uppgifter tyder på att alternativa driftsformer kommer att bli vanligare. Biblioteken i Nacka kommun är bara ett exempel på tendensen att konkurrensutsätta tidigare offentligt styrd verksamhet. Frågorna som följer i och med en ökad privatisering är flera: vad händer med olönsamma men på andra sätt betydelsefulla verksamheter på biblioteken? Hur blir det med neutralitet? Med samhällsansvaret? (BiS: Bibliotek i Samhälle, 2007).

Folkbibliotekens historia är lång och kantad med förändringar i synsätt på vad som är bibliotekets viktigaste eller mest centrala uppgift. Kanske är det djärvt att säga att biblioteken är ”barn av sin tid” men jag tänker ändå låna kulturforskaren Sven Nilssons uttryck som en första utgångspunkt (Nilsson 2003, s. 165).

Folkbiblioteken är sprungna ur dels en borgerlig samhällsmodell, dels den politiska arbetarrörelsen och har lånat sin nuvarande form av såväl sockenbibliotek och arbetarbibliotek som privata lånebibliotek (ibid., s. 18). Magnus Torstensson har forskat om folkbibliotekens genombrott och konstaterar att de svenska folkbibliotekens utveckling har inspirerats av de anglo-amerikanska public library-idéerna. Torstensson menar att den klassiska definitionen av folkbiblioteket kan hämtas från USA. Den dåvarande bibliotekarien vid Chicago public library, William F Poole, skrev 1876:

The 'public library' which we are to consider is established by state laws, is supported by local taxation and voluntary gifts, is managed as a public trust and every citizen of the city or town which maintains it has an equal share in its privileges of reference and circulation [...] (Torstensson 1996, s. 11).

Enligt Pooles definition är folkbiblioteket till för alla och finansieras gemensamt genom skatter och frivilliga gåvor. I Sverige var det Valfrid Palmgren som förespråkade en folkbiblioteksmodell inspirerad av den angloamerikanska. 1911 föreslog Valfrid Palmgren att de olika bibliotekssystemen skulle slås samman till en public library-modell. Folkbiblioteken skulle vara kommunala, allmänna och offentliga. Biblioteken skulle även vara politiskt och ekonomiskt neutrala och vända sig till alla medborgare oavsett demografiska skillnader (Torstensson, s. 16). Folkbibliotekens finansiering var dock länge en tvistefråga. Under 1800-talet föreslogs i flertalet motioner i riksdagen att man skulle införa statsbidrag till biblioteken. Man ansåg då inte att det var statens uppgift att sköta biblioteken. Uppgiften föll istället på kyrkan eller frivilliga föreningar och organisationer. År 1902 vann dock frågan genomslagskraft och de första statsbidragen infördes 1905. Att biblioteken skulle finansieras offentligt var alltså från början ingen självklarhet. Torstensson menar att det var först med urbanisering och ekonomisk utveckling, med vilka sociala problem följde, som man kunde se ett ökat förstatligande på flera områden som tidigare ansetts tillhöra den privata sfären (Ibid., s. 34f, 119f). Dock var folkbibliotekets roll kluven. Var det kund Anpassning, uppfostringstänkande eller folkbildningsidealism som skulle dominera verksamheten (Nilsson 2003, s. 169f)? Denna tvistefråga kvarstår ännu idag men i nya former.

De moderna folkbibliotekens utformning har kommit att variera under årtiondena. Under 60- och 70-talet sökte folkbiblioteket sin form och tillväxten var hög. Under 80-talet nådde den offentliga sysselsättningen sin kulmen för att sedan drabbas av en tillbakagång. Under slutet av 80-talet minskade anslagen till följd av dålig ekonomi och under 90-talet gjorde omorganiseringar att avståndet mellan folkbiblioteken och den politiska ledningen ökade (Ibid., s. 172f). Dorthe Skot-Hansen menar att utvecklingen av kulturpolitiken har gått från ett humanistiskt perspektiv där ideologi, idealism och folkbildning dominerade vidare till ett sociologiskt perspektiv med fokus på deltagande, frigörelse och avhierarkisering av kulturen för att slutligen närma sig ett instrumentellt perspektiv med underhållning och marknadsanpassning som betonade aspekter. Hon menar att folkbibliotekets olika funktioner under olika perioder har betonats olika starkt. Det bildningsideal som rådde under 60-talet ersattes till exempel under 70-talet med en avhierarkisering av kulturen och ett ifrågasättande av vad som kunde räknas som ”god kultur”. Under 80-talet blev kulturpolitiken mer individanpassad och istället för att vända sig till hela befolkningen eller till grupper såg man alltmer till individen och dennes önskemål. Man närmade sig således en slags kund Anpassning

och en marknadsvokabulär blev allt vanligare med ord som kulturinvestering och sponsorer. Skot-Hansen menar att det finns en tendens att framhäva den instrumentella kulturpolitiken som överlägsen idag. Dock menar hon att ett sådant påstående kan vara förhastat, att man snarare ständigt söker sig både bakåt till tidigare uttryck och framåt mot helt nya (Skot-Hansen 1999, s. 11ff). Även om det instrumentella perspektivet idag är på frammarsch kommer vi till exempel att se att framförallt det humanistiska perspektivet fortfarande är starkt.

Folkbiblioteket är en organisation som man menar inte skulle kunna existera utan en offentlig finansiering och arbetsfördelning. Man menar att den offentligt finansierade kulturen, till vilken folkbiblioteken i nuläget hör, bygger på kvalitet och på uttryck som den privata marknaden inte kan tillhandahålla på samma sätt eller på lika villkor. Göran Bostedt skriver: "Den offentliga verksamhetens uppgift är att hantera kommunmedborgarnas samlade behov och önskemål, det vill säga att verksamheten politiskt definierats som lämpligare att åtgärda kollektivt än individuellt" (Bostedt 1995, s. 37). Dock menar man att gränserna för var den privata och den offentliga verksamheten kan tillhandahålla håller på att suddas ut och det är inte längre en självklarhet att kvalitet och offentliga behov måste förknippas med offentlig finansiering (Nilsson 2003, s. 227). I kontrast till Bostedt kan man beakta Nilsson: "vår tids hjälte är eldsjelen och entreprenören" (Ibid., s. 228). Detta konstaterande verkar mer och mer vara en vedertagen sanning i ett samhälle som alltmer betonar den personliga drivkraften och vikten av att hävda sig på den ekonomiska marknaden. Om biblioteken har varit "barn av sin tid" kanske de i allt mindre grad är det idag.

Lennart Lundqvist har forskat kring ämnet privatisering och menar att dagens offentliga verksamhet i allt högre grad karaktäriseras av ekonomisering. Detta gör att man lägger mindre vikt vid de demokratiska värdena. Genom att kommersialisera den offentliga verksamheten reduceras medborgaren till kund. Lundqvist menar att det finns två sätt att förhindra att den offentliga sektorn på detta sätt urvattnas. Antingen förkastar man det nya ekonomiska systemet som oetiskt eller också arbetar man fram en etik som passar det nya systemet (Lundqvist i Rothstein 2010a, s. 119ff). Kanske är det här vi står idag, vid anpassning kontra förkastning? Bör folkbiblioteket utvecklas med samhällets rådande ideologiska vindar och inom vilka etiska ramar kan detta i så fall ske? Eller bör det tvärtom förbli den institution det alltid har varit, en slags garant i en i övrigt så osäker omvärld? Det hela tycks vara en fråga om ideologi.

Även om de offentliga institutionerna har skapats över blockgränserna är det Socialdemokraterna som är starkast förknippade med dem och de borgerliga partierna som ser övergång från offentlig service till privat som ett mål i sig. Joacim Hansson och Angela Zetterlund har forskat om folkbibliotekets förändring och konstaterar att folkbiblioteket bygger på vissa normer och värderingar som "har sin grund i en socialdemokratisk välfärdstanke" (Hansson & Zetterlund 1997, s. 38f). Det finns således en ideologisk diskrepans som inte är entydig men än dock uppenbar historiskt sett och som till stor del handlar om marknadsorientering kontra bevarande av värdegrund. Är det så att det gemensamma goda kommer att få stå tillbaka om man för in ett marknadstänkande eller är det snarare så att den gemensamma kulturpolitik som en gång skapades nu inte längre är aktuell i dagens samhälle? Vad man kan konstatera är att det sker en förändring i synen på offentligt och privat, kultur och ekonomi, och att denna förändring leder till olika åsikter om vilken roll kulturen och folkbiblioteken bör ha i samhället.

1.1.2 Folkbibliotek och privatisering

Lennart Lundqvist skriver att privatiseringsprocessen i Sverige har karaktäriserats av en "ideologisk kamp om gränsen mellan offentligt och privat" (Lundqvist i Rothstein 2010b, s. 238). Han menar att denna kamp har kämpats mellan systemskiftare och systembevarare och att det i grunden har handlat om hur de gemensamma angelägenheterna som skola, vård och omsorg ska organiseras och fördelas. De ideologiska motiven är särskilt starka i storstadsområden där mer pragmatiska motiv gärna hamnar i bakgrunden. Lundqvist menar att den polariserade synen på offentligt och privat gör att man tenderar att missa frågans nyanserade beståndsdelar (Ibid.). Den renodlat privata och den renodlat offentliga verksamheten tycks nämligen lysa med sin frånvaro. Ett föräldrakooperativ driver till exempel inte sin verksamhet med vinstsyfte och den offentliga sjukvården använder sig av produkter framställda på en konkurrensmarknad (Ibid., s. 221). Lundqvist skriver: "Privatisering tycks leda till en paradox: Ju mer privatisering i form av avproducering, desto större behov av kraftfull offentlig reglering för att upprätthålla den offentliga sektorns legitimitet" (Ibid., s. 240). Det ena tycks alltså inte per automatik utesluta det andra vilket leder till en begreppsförvirring. Vad är egentligen privatisering?

Privatisering är ett begrepp som ofta innefattar många olika styrformer. Hansson och Zetterlund beskriver privatisering som en process som leder till en övergång från offentlig styrning till marknadsbeslut. En skarp gräns mellan privat och offentlig verksamhet är svår att dra eftersom en rad olika blandformer existerar, blandformer som förövrigt ökar. En av de vanligaste blandformerna är entreprenad där verksamheten är privat producerad men kommunalt finansierad, reglerad och kontrollerad till form och innehåll. En förutsättning för att denna form ska fungera är fasta avtal, tydliga politiska direktiv och en kontinuerlig uppföljning av verksamheten. Negativa effekter kan vara stärkta särintressen och att folkbibliotekens traditionella värden överskuggas av annan verksamhet (Hansson & Zetterlund 1997, s. 43).

Övriga alternativa styrformer som med fördel kan nämnas i sammanhanget är:

- Privata bibliotek: dessa är inte öppna för allmänheten och drivs inte heller i samhällets regi. (Bör ej förväxlas med entreprenad).
- Personalkooperativ: en form av entreprenad. Personalen driver verksamheten för samhällets räkning.
- Föreningsdrivna bibliotek: kommunen ger bidrag till exempelvis en hembygdsförening eller vänförening för att driva biblioteksverksamheten. En form av entreprenad.

(Svensk biblioteks förening 2011, s. 13).

Privatiseringen av folkbibliotek, här avser jag alltså privatisering i form av entreprenad och liknande styrformer och inte privata bibliotek, fick sitt första uppsving under början av 90-talet då ekonomin försämrades kraftigt. En alternativ driftsform sågs då som ett sätt att spara pengar men även det rådande politiska klimatet, Sverige hade under den här tiden en borgerlig regering, bidrog till verksamhetsförändringarna. Ideologiska skäl och vikten man lade vid konkurrensutsättning är således bidragande orsaker utöver de rent besparingsmässiga. De farhågor som då lyftes fram i debatten var att neutraliteten och kvaliteten var hotad av nya aktörer med andra värderingar. Man oroade sig även för sämre service och yrkesskicklighet och poängterade att det inte fanns några vinster att hämta inom biblioteksverksamhet så hur skulle denna kunna konkurreras ut? En fråga som ställdes var om entreprenadisering

verkligen var nödvändigt för att få till stånd en förändring i biblioteksverksamheten? Kunde inte samma förändringar göras även inom ramen för den offentliga verksamheten (Statens kulturråd 1994, s.5ff)? Statens kulturråd reagerade mot privatiseringsdebatten genom att 1990 komma med ett uttalande där man bland annat fastslog:

genom att överlämna driften av folkbiblioteket i en kommun till en kommersiell organisation riskerar man enligt kulturrådets uppfattning att avhända sig det direkta kulturpolitiska inflytandet och svika sitt ansvar gentemot kommuninvånarna (Ibid., s. 58).

Är situationen och inställningen densamma idag? Och bekräftas farhågorna verkligen när man synar ett konkret exempel?

Göran Bostedt gjorde en undersökning av biblioteksverksamheten i Åre kommun under åren den var utlagd på entreprenad samt återgången till kommunal styrelseform mellan åren 1990-1993. Bostedt poängterar, som många andra inklusive Statens kulturråd, att biblioteken var i behov av utveckling och förnyelse (Bostedt 1995, s. 3). Detta är ett frekvent angett skäl i privatiseringsdebatten från tidigt 90-tal. Bostedt identifierar entreprenadisering som en ”hållplats” mellan privat och offentlig verksamhet där verksamheten drivs av privata aktörer på uppdrag av och inom ramarna för kommunal verksamhet (Ibid., s. 8). Bostedt konstaterar att debatten som följde av beslutet att lägga ut Åre kommuns bibliotek på entreprenad var onyanserad och djupt polariserad. Skillnaden i verksamheten innan och efter omvandlingen var minimal och om något så förbättrades siffrorna under entreprenadiseringen. Bostedt poängterar dock att själva driftsformen inte var en förutsättning för att förändra verksamheten till det bättre utan snarare en sporre att bryta en stagnerad verksamhet (Ibid., s. 35f). Han skriver: ”Kan försök med nya verksamhetsformer vara något positivt för bibliotekens service och för kommunens kulturpolitiska ambitioner, kan de också vara värda att prova” (Ibid., s. 40).

Bostedts framställning av privatisering framstår som oproblematiserad och djupt pragmatisk. Privatisering är här ett sätt att förbättra service och förhindra att verksamheten stagnerar. Han framhåller att debatten som följde det tidiga 90-talets privatiseringsvåg var onyanserad och rentav uppförstorad, att det som sades hade lite att göra med det som verkligen skedde. Är förhållandena densamma idag? Är medias upprörda rubriker alltför avlägsna bibliotekens faktiska förhållanden? Är de rotade i en idealistisk diskurs om ideologiska spörsmål som idag har liten relevans för folkbibliotekens verksamhet? Eller är det med rätta man varnar för ett ökat marknadsinflytande? En väsentlig fråga är: om effekterna var så små för tjugo år sedan, vad är det som säger att det kommer att vara annorlunda den här gången?

Svensk biblioteksförning tillsatte 2010 Utvecklingsrådet för driftsfrågor för att det skulle granska frågan om biblioteksentreprenader och ge ett förslag till hur man skulle förhålla sig till dessa. I Utvecklingsrådets slutgiltiga rapport konstateras bland annat att folkbibliotekens service och kvalitet är oberoende av själva driftsformen. Man skriver: ”Mot bakgrund av detta anser Driftsformsrådet att Svensk biblioteksförning inte ska ta ställning för eller emot bibliotek på entreprenad. [...] Föreningens bibliotekspolitiska synsätt ska vara driftsformneutralt” (Svensk biblioteksförning 2011, s. 36). Svensk biblioteksförning beslutade på grund av rekommendationen följande: ”Svensk Biblioteksförning sätter innehåll före form och därför är vårt bibliotekspolitiska synsätt driftformsneutralt” (Ibid., s. 4). Om Kulturrådets 20 år gamla uttalande mot bibliotek på entreprenad kan sägas vara daterat idag, kanske detta tyder på en långsam förändring i synsätt. Vad säger debatten idag? Det är detta min studie handlar om.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att granska privatiseringsdebatten i valda dagstidningar och tidskrifter för att se hur privatisering av folkbibliotek framställs, vilka aktörer som uttalar sig i debatten och vilken syn på folkbiblioteket som lyfts fram.

Studien bör leda till en ökad kunskap om folkbibliotekets roll i ett samhälle under utveckling. Finns det en kärna i biblioteksverksamheten som är viktig att bevara? Eller är det tvärtom dags för en inventering av ett gammalt och inaktuellt folkbibliotekskoncept?

Jag kommer att utgå ifrån följande frågeställningar:

- Hur framställs privatisering av folkbibliotek i debatten?
- Vilka diskurser kan man urskilja?
- Kan man ana en möjlig framtid för en ökad grad av privatisering av folkbibliotek?

1.2.1 Avgränsningar och urval

Jag kommer i min studie att fokusera på text och produktion av text snarare än konsumtion av text. Jag är medveten om att jag därigenom förbiser en stor grupp aktörer, nämligen mottagarna som i det här fallet är tidningsläsarna. Winther Jørgensen och Phillips pekar på just bristen av receptionsundersökningar inom diskursanalysen (2000, s. 86). Mottagarna är helt enkelt några man ofta helt förbiser i sina undersökningar som i regel baseras på textmaterial. I mitt fall får en receptionsundersökning inte plats inom ramarna för studien. Kanske kan detta vara en fråga för vidare forskning för att belysa fler sidor av ämnet.

Vad gäller empiriskt urval så är tanken med den här studien att fånga en aktuell nationell diskurs. Därför har jag valt ut artiklar från slutet av 2010 och början av 2011 ur de två större nationella dagstidningarna Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet samt de två ämnesrelaterade tidskrifterna Biblioteksbladet och Tidskriften BiS: Bibliotek i Samhälle. Eftersom debatten i hög grad relateras till biblioteken i Nacka kommun och deras eventuella privatisering är det möjligt att materialet får en lokal anknytning. Dock diskuteras ämnet privatisering även i allmänna ordalag vilket gör att artiklarnas innehåll kan sägas vara aktuellt överallt.

Både Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet uppmärksammade Nacka kommuns förslag till privatisering av folkbiblioteken och skrev flitigt om ämnet under några veckors tid på såväl debattsidorna som kultursidorna. När jag följde debatten var en tidig tanke att artiklarna skulle kunna tjäna som grund till min kandidatuppsats. Dock kände jag att de professionellas åsikter till viss del saknades, varför jag valde att komplettera mitt material med artiklar ur de med ämnesrelaterade Biblioteksbladet och Tidskriften BiS. Anledningen till att jag blandar artiklar ur dagspress med artiklar ur tidskrifter är således att jag vill granska debatten från olika aktörers synvinklar. Kanske skiljer sig de professionellas åsikter från kulturjournalisternas eller politikernas? Jag tror att bilden kommer att bli mer mångfacetterad med ett bredare material.

Genom mitt urval är jag medveten om att jag har valt bort en stor mängd artiklar, dels genom min tidsspecificering, dels genom mina val av tidningar. Att använda sig av ett bredare material hade dock resulterat i ett alltför stort och spretigt empiriskt underlag och någonstans

måste man dra en gräns. På grund av ovanstående reservationer ska resultatet inte ses som en ansats till generalisering utan snarare som ett utsnitt ur en större debatt.

1.2.2 Disposition

Jag har valt att disponera studien något annorlunda genom att inleda med en längre bakgrundstext som beskriver folkbibliotekets framväxt och utveckling. Syftet med det inledande kapitlet är att ge en ingång till mitt ämnesval privatisering av folkbibliotek som kan anses komplext genom sin relation till såväl politik och ekonomi som kultursociologi och bibliotekshistoria. Jag tror att en bakgrundsbeskrivning är väsentlig för att kommande kapitel skall kunna läsas i ett sammanhang och inte bara utgöra analyser av lösryckta texter. Folkbibliotekens utveckling kan sägas vara en central del i privatiseringsdebatten där en av de huvudsakliga tvistefrågorna handlar om vad folkbiblioteket ska vara och tillhandahålla. Först efter denna bakgrundsbeskrivning presenterar jag mitt syfte och mina frågeställningar samt teori och metod. Jag tror inte att det behöver vara till en nackdel att dessa avsnitt kommer först senare i texten.

I kapitel två beskrivs kritisk diskursanalys som teori och metod och hur jag kommer att operationalisera denna. Här beskrivs även den teoretiska ramen i vilken jag tar upp centrala begrepp som är relevanta för en kontextualisering av diskurserna.

Först i kapitel tre presenteras tidigare forskning. Jag har valt att lägga detta avsnitt efter syfte och frågeställningar samt teori och metod helt enkelt för att dessa två centrala avsnitt inte ska komma alltför sent i texten. Avsnittet tidigare forskning fyller i den här studien endast funktionen av att belysa vilka studier som gjorts tidigare inom mitt ämnesval. Jag kommer alltså inte att förhålla mig ytterligare till den tidigare forskningen, med undantag för de studier som omnämns även i bakgrunden.

I kapitel fyra presenteras först det empiriska materialet, därefter den textuella analysen som är det första steget i den kritiska diskursanalysen (analys av text). Här besvarar jag min första frågeställning. Slutligen redogör jag för diskurserna vilket inbegriper steg två i den kritiska diskursanalysen (den diskursiva praktiken). Här besvarar jag min andra frågeställning.

I kapitel fem diskuteras resultatet av den textuella analysen i förhållande till den samhälleliga kontexten i enlighet med steg tre i den kritiska diskursanalysen (analys av social praktik). Här besvarar jag min tredje frågeställning.

Viktigt att påpeka är att steg två i den kritiska diskursanalysen, analys av diskursiv praktik, förekommer överlappande i steg ett och tre, alltså både i den textuella analysen och i diskussionen av diskursernas relation till den sociala praktiken.

Kapitel sex och sju innehåller avslutande reflektioner samt sammanfattning.

2 Teori och metod

Här beskrivs teori- och metodval samt hur dessa kommer att operationaliseras i studien. Jag reflekterar även över validiteten och reliabiliteten.

2.1 Kritisk diskursanalys som teori och metod

Jag har valt att använda mig av kritisk diskursanalys som metod. En av anledningarna till att valet föll på just den här inriktningen av diskursanalys är att metoden skiljer mellan vad som är diskurs och vad som är övriga sociala eller kulturella praktiker, en skiljelinje som i och för sig inte är helt tydlig men som underlättar för en kontextuell analys. Den kritiska diskursanalysen utgår inte ifrån föreställningen att alla praktiker, även ickespråkliga, är diskurser. Diskursen blir i detta hänseende inte till något materiellt, utan snarare något som kan analyseras som en del av någonting större, ett samhällsfenomen eller ekonomiska betingelser, om man så vill (Bergström & Boréus 2005, s. 308).

Winther Jørgensen och Phillips definierar diskurs som: ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen” (2000, s. 7). En huvudfråga, som till en viss grad skiljer de olika riktningarna från varandra, är huruvida diskurserna endast formar verkligheten eller om de även formas av den, det vill säga huruvida förhållandet mellan diskurs och konstruktion av verkligheten är dialektiskt eller inte (Ibid., s. 9, 26). Den kritiska diskursanalysen tar sin utgångspunkt i dialektiken. Trots att man ser kunskap som kontingent, menar man samtidigt att diskursen har en tvingande verkan, att den skapar normer som tar lång tid att luckra upp och att detta sker genom en lång förhandlingsprocess (Ibid., s. 12). Diskurs är på så vis nära förknippat med makt eftersom den tenderar att premiera vissa röster framför andras.

Kritisk diskursanalys undersöker relationer mellan diskursiv praktik, det vill säga hur texter produceras och konsumeras, och social och kulturell utveckling. Diskursen bidrar här till att forma och omforma sociala strukturer men formas i sin tur även av dem i ett dialektiskt förhållande (Ibid., s. 68ff). Genom det dialektiska förhållningssättet förbises inte den historiska kontexten helt och hållet vilket är väsentligt i mitt arbete, som delvis går ut på att se en förändring i synsätt över tid.

Norman Fairclough, som är en av den kritiska diskursanalysens huvudförespråkare och vars utformning av metoden jag i huvudsak kommer att bygga mitt arbete på, menar att enbart textanalys inte är tillräckligt för att utföra en diskursanalys. Han förespråkar ett tvärvetenskapligt perspektiv där textanalys kombineras med social analys (Ibid., s. 72). Sociologi och kulturstudier får därför en stor plats liksom den hermeneutiska traditionen. Faircloughs analysmodell är uppbyggd kring tre dimensioner: text, diskursiv praktik samt social praktik och jag kommer nu att redogöra för dessa i tur och ordning.

2.1.1 Text

Fairclough presenterar en mängd olika redskap för analys av text. Jag kommer här att presentera de jag kommer att använda mig av i den här studien. Dels är det de rent lingvistiska aspekterna i texten såsom ordval, metaforer och grammatik. Man kan även titta på förhållandet mellan aktörerna, den så kallade interaktionella kontrollen. Med ordval menas att man tittar på hur ordval/begreppsval skapar mening i texten. Kanske använder olika aktörer samma ord men tillskriver det olika innebörd. Kanske använder man olika begrepp beroende av vilken åsikt man vill föra fram. Här kommer jag främst att titta på vilka ord/begrepp man använder sig av i förhållande till privatisering för att se vilken bild av privatisering man vill framföra. Analys av metaforer kan likställas med analysen av ordval. Här tittar man på vilka metaforer som används för att se vilka associationer man vill skapa med hjälp av dessa. När det kommer till grammatik är modalitet ett centralt begrepp. Modalitet innebär aktörens grad av instämmande. Presenteras det som skrivs som en vedertagen sanning, en åsikt eller en fråga? Analys av modaliteten kan till exempel hjälpa till att avgöra diskursens grad av

polarisering eller diskursens grad av säkerhet. Med interaktionell kontroll avses hur de olika aktörerna förhåller sig till varandra. Eftersom det empiriska materialet i den här studien är debattartiklar som svarar för olika åsikter eller förhållningssätt är det självklart att texterna och textförfattarna kommenterar varandra. Vad som kan vara väsentligt att undersöka här är huruvida något förhållningssätt får sista ordet eller kan sägas sätta agendan i dialogen (Ibid., s. 87f).

2.1.2 Diskursiv praktik

Vid analys av den diskursiva praktiken tittar man på hur texten är producerad och hur den konsumeras. Den diskursiva praktiken kan ses som en brygga mellan den skrivna eller talade texten och dess sociala och kulturella kontext. Den diskursiva praktiken kommer således att behandlas både i analysen av text och i diskussionen av social praktik som en slags språngbräda delarna emellan. Jag kommer här inte att titta på hur texten konsumeras eftersom detta inte låter sig göras inom ramarna för den här studien. Däremot kommer jag att titta på sammanhanget inom vilket texterna är producerade för att se om det på något sätt har färgat deras innehåll. (Ibid., s. 85f).

2.1.3 Social praktik

Det är i analysen av den sociala praktiken som en kontextualisering av diskurserna sker. Här sätts diskurserna i relation till de sociala och kulturella förhållanden de omges av. Den sociala praktiken kan inte analyseras med enbart textanalys enligt Faircloughs definition av metoden. Här kommer jag således att använda en kompletterande teoretisk ram för att se hur diskurserna kan relateras till den samhälleliga kontexten. Här kan man närma sig frågor om förändring och ideologiska konsekvenser. Är diskurserna bärare av normer som de reproducerar eller utmanar de tvärtom normer för att få till stånd en förändring? (Ibid., s. 90f).

2.2 Analysmodell

Jag kommer först att genomföra den textuella analysen: analys av text. Därefter kommer jag att utkristallisera vilka diskurser som texterna ger uttryck för samt se hur relationen ser ut dem emellan: analys av diskursiv praktik. Slutligen sätts diskurserna in i ett större sammanhang där folkbibliotekets roll och eventuella utveckling diskuteras: analys av social praktik.

Analysmodellen jag utgår ifrån är, med viss modifiering, hämtad ur Åse Hedemarks *Det föreställda folkbiblioteket - en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006* med undantag för punkt fem som jag har lagt till själv (Hedemark 2009, s. 40).

- Övergripande definitioner av folkbiblioteket. Hur ser man på folkbibliotekets roll i samhället i texterna?
- Vilka ord/begrepp använder man sig av och hur definierar man dessa, på samma sätt eller olika? Här kommer analys av ordval och metaforer in.
- Aktörer. Vilka är det som formar diskurserna och hur förhåller de sig till varandra? Här kommer den interaktionella kontrollen och modalitetsbegreppet in.
- Diskurser. Vilka diskurser ger texterna uttryck för och hur förhåller de sig till varandra? Här kommer den diskursiva praktiken in.

- Diskursernas förhållande till den samhälleliga kontexten. Här kommer den sociala praktiken in.

2.3 Metoddiskussion, validiteten och reliabiliteten

Kritisk diskursanalys gör inte anspråk på att vara en neutral analysmetod (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 70). Eftersom verkligheten närmast ses som en konstruktion av språket är det inte diskursanalysens avsikt att avtäcka en objektiv verklighet som på något sätt "finns i" diskursen, utan snarare att utreda hur vi genom språket är medskapare av verkligheten. Resultatet blir en slags kunskapsrelativism, det vill säga att värden uppstår i olika sammanhang som alla är relativa och föränderliga. Eftersom arbetssättet är subjektivt är det viktigt att vara ytterst noggrann när det kommer till texturval, läsning och kategorisering så att den potentiella läsaren hela tiden förstår syftet bakom urval och behandlingen av dessa. Hedemark poängterar att det empiriska materialet i form av tidningsartiklar består av utsagor i media och att det mediala sammanhanget påverkar hur utsagorna tar sig uttryck och vem som talar. Eftersom artiklarna till stor del är skrivna i debattform är det viktigt att beakta att diskursen på grund av denna form framstår som än mer polariserad och kanske även förenklad. Hedemark menar vidare att det förvisso är diskursanalysens avsikt att identifiera motsättningar och kontraster men att dessa genom det empiriska materialets form kan upplevas som förstärkta (Hedemark 2009, s. 41f).

En annan viktig sak att tänka på under arbetets gång är att vara medveten om sin egen förförståelse och forskarroll. Kanske förväntar man sig att hitta vissa diskurser och omedvetet letar sig till dessa i texterna. Kanske färgas man av sina egna åsikter i frågan. Som biblioteksstuderande har jag naturligtvis mina egna uppfattningar och visioner om folkbibliotekets roll, uppfattningar som kan vara svåra att bortse ifrån när det kommer till en så laddad fråga. När jag först följde debatten var det vissa åsikter som upprörde mig, helt enkelt för att de inte stämde överens med min egen ideologiska övertygelse. Denna övertygelse har jag, så långt det går, försökt lägga åt sidan under arbetet med studien. Dock finns här en viktig reservation som jag tror kan förknippas med diskursanalysens teoretiska utgångspunkt. I sin forskarroll kan man i en diskursanalys aldrig förhålla sig helt neutral eftersom alla individer är medskapare av diskurser, även du själv. För att undvika en alltför stor personlig involvering är det därför viktigt att försöka hålla en medveten distansering till sitt material och inte tillskriva det saker som inte går att utläsa (Ibid., s. 40f). Man får heller inte glömma vikten av intersubjektivitet. Arbetet ska inte spegla den personliga åsikten utan vara relevant i ett större sammanhang (Bergström & Boréus 2005, s. 353). Att presentera citat från valda texter kontinuerligt och att hålla sig till sitt teoretiska ramverk är bra sätt att öka validiteten i arbetet (Wildemuth 2009, s.324f).

En annan reservation är att en granskning av mottagarna av diskursen sällan görs, inte heller i det här arbetet (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 94). Vilka är det som konsumerar texterna och vilka är deras reaktioner på dem? Tidsaspekten och arbetets omfång är här förstås en bidragande orsak till att en sådan undersökning lämnas därhän men även den rent pragmatiska frågan om hur detta skulle låta sig göras. Att välja ut respondenter som får svara på frågor om hur de mottar diskursen är förstås en möjlighet. Men hur ska ett sådant urval göras, vilka kriterier ska man ha? Likväl tål det att funderas över varför en teori och metod som intresserar sig för just människornas skapande och omskapande av verkligheten genom språket, i så liten grad intresserar sig för själva människan bakom orden? Diskurserna har kommit att leva sina egna liv, frigjorda från sina mottagare. Jag kommer i arbetet att redovisa för aktörerna i diskursen, vem som säger vad och dennes bakgrund. Att olika aktörer,

positionerar sig olika är väsentligt för förståelsen av diskursen, dess bakgrund och eventuella polarisering.

2.4 Teoretisk ram

Den teoretiska ramen fungerar som ett komplement till diskursanalysen för att se hur diskurserna förhåller sig till den samhälleliga kontexten. Jag har här valt att lyfta fram en text som diskuterar den offentliga sfären för att ge en bild av folkbibliotekets funktion som en plats för den fria informationen och de fria mötena. Jag har även valt att använda mig av texter som diskuterar begreppen värdegrund och marknadsliberalism eftersom dessa två begrepp karaktäriserar vad de två mest framträdande diskurserna handlar om.

2.4.1 Den offentliga sfären

För att lättare kontextualisera diskursen har jag för avsikt att granska den med bakgrund av Jürgen Habermas teoretisering av begreppet ”den offentliga sfären” (”the public sphere”) (Habermas, 2003). Studien kretsar ytterst kring en definition av folkbiblioteket och vad folkbiblioteket skall eller bör vara. Skall det vara ett fundament, någonting permanent i en tid i förändring som garanterar ett upprätthållande av något och i så fall vad? Eller ska det kontinuerligt anpassas till samhället i förändring och till användarnas spridda behov, likt en kameleont? Detta kan sägas vara en diskursernas kärnfråga – den ambivalenta förhållningen till den privata kontra den offentliga verksamheten, eller till vad som Habermas benämner ”den offentliga sfären”. Viktigt att poängtera är att Habermas inte utgår ifrån en specifik offentlighet utan snarare ifrån en renodlad ”kategori” eller ”idealtyp”. Habermas utgår ifrån hur något skulle kunna vara eller bör vara, inte ifrån hur någonting är (Habermas 2003, s. 4). Den ”offentliga sfären” är således att betrakta som ett begrepp, ett ideal att sträva efter men som inte nödvändigtvis har någon motsvarighet i verkligheten.

Habermas menar att det offentliga samhället är en förutsättning för att demokratin skall fungera. Möten och interaktion i frizoner som inte påverkas av stat eller kommersiella intressen är här av stor vikt. Den offentliga sfären karaktäriseras av fri, oberoende och tillgänglig information för alla oavsett bakgrund. Information är ingen vara och kan således inte ägas eller profiteras på. Den offentliga sfären fungerar som en plats där människor möts, talar om, och bildar sig uppfattningar om världen. Den offentliga sfären är således en grundförutsättning för demokratin vara. Habermas menar att den offentliga sfären alltmer infiltreras av marknaden som vill profitera på information. Som en följd krymper den offentliga sfären i allt större takt. Neutrala platser för fri information och möten försvinner. Folkbiblioteket kan sägas vara en av de sista offentliga sfärerna där marknaden ännu inte har tagit över. När folkbiblioteken närmar sig marknadens villkor med avgifter och smalare, mer nöjesinriktat utbud, bidrar detta till att ytterligare inskränka den offentliga sfären (Webster 2002, s. 161ff). Webster skriver:

where once information was perceived as a public resource which ought to be shared and free, now and increasingly it is regarded as a commodity which is tradable, something which can be bought and sold for private consumption, with access dependent on payment (Ibid., s. 180).

Är det hit den marknadsliberala diskursen vill leda oss när den förespråkar marknadstänkande och entreprenöranda? Är det detta den värdegrundsbaserade diskursen varnar för när den åberopar vikten av demokrati, jämlikhet och frihet från kommersialism? Kommer den

offentliga sfären som Habermas beskriver den försvinna om folkbiblioteket som en av dess sista utposter privatiseras?

Å andra sidan kan man påstå att den offentliga sfären är ett idealistiskt, rentav utopiskt, koncept. Vissa menar att diskussionen behöver tas ner på marknivå och att man bör se till det man har istället för till idealistiska koncept. Att vi ska omhulda den nya marknaden och alla dess beståndsdelar som en bärare av demokrati: "public service institutions are not uniform across time and space" (Ibid., s. 200). Genom nya medier och ökat socialt deltagande menar man att den offentliga sfären snarare vidgas än hotas (Ibid., s. 201). Den marknadliberala diskursens betoning av det medborgerliga deltagandet och vikten av friheten att välja kan härledas ur denna motteori.

Det är med bakgrund av teorin om den offentliga sfären som jag har för avsikt att analysera diskurserna i förhållande till den sociala praktiken. För att detta ska låta sig göras på ett förståeligt sätt kommer jag här att närmare redogöra för begreppen värdegrund och marknadliberalism som kan ses som centrala i teorin och som delvis fungerar som varandras motpoler.

2.4.2 Folkbibliotekets traditionella värdegrund

Ragnar Audunson talar om folkbibliotekets "värdegrund" ("value ground") (Audunson, 1996). Han använder sig av Philip Selznicks' definition av institutionalisering för att förklara vad det kan betyda att inkorporera ett särskilt värde i en verksamhet:

to institutionalize 'is to infuse with value beyond the technical requirements of the task at hand'. Ways of doing things are becoming values in themselves [...] The process of institutionalization, in turn, creates limitations as for the possibility of being rational and instrumental (Audunson 1996, s. 20).

Folkbibliotekets traditionella värdegrund skulle enligt den här definitionen vara oförenlig med en instrumentell politik eftersom själva definitionen implicerar ett intrinsiskt värde. Verksamheten är inte till för att generera vinst utan har ett värde i sig själv, den står för någonting. Audunson menar att folkbibliotekets värdegrund bland annat ligger i social jämlikhet, upplysning och fri tillgång till information. Om förändrade politiska eller samhälleliga förutsättningar lägger mindre vikt vid en viss värdegrund kanske denna måste förändras för att göras mer relevant i förhållande till rådande samhällsklimat (Ibid., s. 29ff).

Även Hansson och Zetterlund talar om värdegrund. De menar att en institutions värdegrund eller identitet beror av samhällsförändringar och att förändring är någonting konstant pågående. De poängterar, precis som Audunson, att institutionens värdegrund antingen kan överensstämma med samhällets värdegrund i stort eller utgöra en motsättning. Om en motsättning råder skapar det oftast instabilitet och osäkerhet i institutionens utformning. Hansson och Zetterlund talar om en värdeförskjutning i samhället som leder till att folkbiblioteken i högre grad utsätts för omorganisering och experiment med nya arbetsformer. De menar vidare att folkbiblioteken inte längre befinner sig i en stabil kommunal omvärld, vilket gör att den traditionella rollen blir allt svårare att upprätthålla (Hansson & Zetterlund 1997, s. 33ff). Audunson ställer sig frågan i hur stor grad folkbiblioteken kan förändras och anpassa sig till ett rådande politiskt klimat och fortsätta vara ett folkbibliotek. Han menar att kärnproblemet ligger i avvägningen mellan bevarande av värdegrund och anpassning till rådande samhällsförändringar (Audunson 1996, s. 29ff).

2.4.3 Marknadsliberalism

Vilka är då de rådande samhällsförhållandena som värdegrunden eventuellt hotas av? Geir Vestheim menar att vi har gått från ett humanistisk-socialt och byråkratiskt samhälle till ett humanistisk-socialt och ekonomiskt samhälle (Vestheim 1995, s. 233). Även Skot-Hansen pekar på den instrumentella politikens allt större dominans och menar att en marknadsvokabulär sprids där man alltmer talar med termer som ”kulturinvestering”, ”internationalisering” och ”kunder” (Skot-Hansen 1999, s. 11, 13f). Det (kultur)politiska läget idag kan i mångt om mycket liknas vid läget under det tidiga 90-talet då en privatiseringsdebatt rasade. Vi har idag, precis som då, en borgerlig regering som välkomnar marknadsinfluerer även inom kulturpolitiken och gärna ser att verksamheter är profilerande. De ekonomiska, eller de instrumentella om man så vill, aspekterna ges allt större tyngd samtidigt som den traditionella värdegrunden fortfarande av många betonas som viktig att bevara. Bo Rothstein talar om marknadsliberal teori där kommersiella beslut rättfärdigas med en individernas större möjlighet till påverkan och fria val (Rothstein 2010, s. 10). Rothstein menar att en marknadsliberal politik karaktäriseras av ”konkurerande entreprenörer, den rationella konsumenten, tillförlitlig information om alternativ individuell anpassning, social segregering och kundanpassning” (Ibid., s. 23). Man menar att det som tillhandahålls av det offentliga likaväl kan tillhandahållas av marknaden och styrs av individuell efterfrågan snarare än av majoritetsbeslut. Jag kommer att använda Rothsteins förklaring av marknadsliberalism som en central del i min teoretiska ram.

3 Tidigare forskning

Förutom ämnet privatisering tar den här studien upp ämnet folkbibliotekets utveckling. Jag har i kapitel ett samt i den teoretiska ramen tagit upp centrala forskare som ägnat sig åt ämnet folkbibliotekets utveckling med olika utgångspunkter. Bland dessa återfinns Magnus Torstensson, Dorthe Skot-Hansen, Joacim Hansson, Angela Zetterlund och Ragnar Audunson. För att undvika upprepning och en alltför stor spridning kommer jag i det här kapitlet att koncentrera mig på undersökningar liknande min egen, det vill säga undersökningar som handlar om privatisering, alternativt mediedebatt.

Hanna Carlsson konstaterar i sin studie från 2009 att forskning kring ämnet privatisering av bibliotek är relativt sällsynt om man ska se till de senaste åren (s. 9). Tidigare forskning i ämnet tycks främst behandla det tidiga 90-talet då en första privatiseringsvåg ägde rum. Statens kulturråd utkom då med rapporterna, *Entreprenad - till vilket pris? En studie i alternativa driftformer vid folkbiblioteken* (1994) och *Biblioteksentreprenader i Norden* (1993). Rapporterna tjänar till att granska privatiseringsläget i Sverige och Norden och peka på eventuella konsekvenser, positiva såväl som negativa. Man konstaterar att de tre vanligaste skälen till att privatisera under den aktuella tidpunkten var: den ansträngda ekonomin, att öka konkurrensutsättningen och den ideologiska övertygelsen (Statens kulturråd 1994, s. 6). Statens kulturråds inställning var då övervägande negativ:

genom att överlämna driften av folkbiblioteket i en kommun till en kommersiell organisation riskerar man enligt Kulturrådets uppfattning att avhända sig det direkta kulturpolitiska inflytandet och svika sitt ansvar gentemot kommuninvånarna (Statens kulturråd 1994, s. 58).

Någon nyare granskning av frågan av Statens kulturråd har, mig veterligen, inte skett och man kan fråga sig om de både rapporternas innehåll fortfarande är aktuellt nästan 20 år senare?

Möjligtvis kan Svensk biblioteksförerings utredning av frågan i rapporten *Om bibliotek på entreprenad* (2011) ses som en motsvarighet till Kulturrådets tidigare försök att granska och utvärdera. På Svensk biblioteksförerings begäran sammanställde Utvecklingsrådet för driftsformsfrågor en rapport om olika driftsformer av folkbibliotek. Den slutliga rekommendationen blev att man borde hålla sig neutralt inställd till driftsform eftersom innehåll och inte form var det preliminära att fokusera i biblioteksverksamheten (Svensk biblioteksförering 2011, s. 36f). Kanske har en viss förskjutning i värdering skett på senare år även om motståndet till privatisering i mitt empiriska material är fortsatt starkt.

Åse Hedemark utkom 2009 med en studie i vilken hon undersöker olika föreställningar om folkbibliotek som presenterats i debatter i media mellan 1970 och 2006. Hedemark använder sig av diskursanalys som metod för att granska olika debatter, aktörer och deras inbördes förhållanden. Hedemark ställer sig frågan hur media bidrar till att konservera respektive förändra samhällsliga diskurser, i det här fallet biblioteksrelaterade. Frågeställningarna kretsar kring föreställningar om folkbiblioteket som de uttrycks i olika former av medier, kring de olika aktörernas positioner i debatten samt kring vilka diskurser som kan utläsas av debatterna. Hedemark identifierar tre större diskurser i det empiriska materialet, den bokliga diskursen, allaktivitetsdiskursen och informationsdiskursen. Den bokliga diskursen menar hon karaktäriseras av folkbibliotekets roll som bevarare och som ett alternativ till ett kommersiellt utbud. Allaktivitetsdiskursen betonar andra aspekter än läsning och skönlitteratur, till exempel mötet med och mellan användarna. Informationsdiskursen betonar bibliotekets roll som informationsförmedlare oavsett medieformat (Hedemark, 2009). Av Hedemarks studie framgår att man under olika tidpunkter har fokuserat på olika aspekter av biblioteksverksamheten, något som visar att massmediala studier av det här slaget är beroende av sin historiska kontext och mycket förändringsbenägna.

Metoden diskursanalys tjänar väl sitt syfte när det kommer till analys av mediedebatter där polariserade åsikter oftast blir tydliga och diskurser därav lätta att definiera. Hanna Carlsson använder sig av metoden när hon granskar tidskriften *Biblioteksbladets* artiklar i ämnet privatisering mellan 2004 och 2009. Carlsson ställer sig frågan hur privatisering framställs i *Biblioteksbladet* och vilka konsekvenser denna framställning får för biblioteksverksamhetens utveckling. Genom en närläsning av texterna definierar hon en rad smådiskurser som hon sedan placerar in under tre huvudsakliga stordiskurser. Dessa stordiskurser benämns: "Privatisering är att lämna det gamla", "Privatisering är en värdegrundsfråga" och "Som vanligt gällde det pengar" (Carlsson 2009). Carlsson kommer fram till att det till stor del handlar om valet mellan att lämna det gamla eller stå kvar på den värdegrund biblioteksverksamheten vilar på. Hon menar även att det handlar mycket om ekonomi och att frågan om finansiering och profitering genomsyrar hela privatiseringsdebatten (ibid.).

Utöver ett medie- och debattfokus i ämnet har man även tenderat att fokusera på folkbibliotekens roll i samhället och dess värdegrund. Man har frågat sig om det är vissa aspekter av folkbiblioteksverksamheten som bör bevaras, aspekter som rimmar illa med en privatisering. Johanna Hanssons och Julia Heedmans studie från 2004 utgör exempel på denna forskningsfokus. Studien granskar hur privatiseringsfrågan uttrycks i politiska dokument under 1990-talet för att ta reda ut vad privatisering står för, dess innebörd för biblioteken och den allmänna opinionens åsikt. I studien frågar de sig vilka aspekter som är framdrivande respektive hindrande för privatisering av folkbibliotek i de politiska dokumenten. De frågar sig också vilka fördelar och risker det finns med privatisering av folkbibliotek samt om privatisering kan tänkas vara en rimlig utveckling för bibliotekens framtid. Hansson och Heedman kommer fram till att framdrivande faktorer för privatisering bland andra är ökat kommunalt självstyre, ökad valfrihet för medborgarna och konkurrensutsättning för offentlig

verksamhet som ett led av kostnadseffektivisering. Bland de framdrivande faktorerna mot privatisering återfinns vikten av kommunernas fortsatta insyn och bestämmande över verksamheten samt betoning av vikten av avgiftsfrihet vilket omöjliggör profitering på verksamheten. Lägre kostnader, flexibilitet och snabbare beslutsvägar nämns som fördelar medan fragmentisering, osäkerhet och minskat kommunalt inflytande nämns som risker. De konstaterar vidare att privatisering som en framtidsfråga tycks vara beroende av rådande ideologi och att en ökad marknadsanpassning medför utrymme för privatisering av även folkbibliotek (Hansson & Heedman, 2004).

Samtliga av ovan nämnda studier diskuterar ämnet privatisering genom olika former av texter. Trots att detta tillvägagångssätt att närma sig ämnet tycks vara det vanligast förekommande finns det även exempel på fallstudier gjorda i den konkreta biblioteksmiljön.

Göran Bostedts studie från 1995 är ett sådant exempel. Bostedt lägger fokus på användarnas egna åsikter om och erfarenheter av bibliotekets kvalitet före och efter en privatisering genom intervju- och enkätundersökning. Av studien framkommer att skillnader mellan entreprenad och kommunal driftsform under aktuell tidpunkt var relativt små och att de förhållandevis dramatiska debatter som skapades i media under början av 90-talet hade lite att göra med de verkliga förhållandena ute på biblioteken. Den polarisering som sker i medierna och som även samtliga av de ovan nämnda studierna pekar på, tonas avsevärt ner i Bostedts verksamhetsförlagda undersökning.

Kanske kan man ana en viss skillnad i resultatet mellan undersökningar som använder sig av media och olika former av textdokument som empiriskt material och undersökningar som görs på plats på biblioteken. Man kan i alla fall konstatera att man tenderar att koncentrera sig på olika saker, nämligen den dagliga praktiska verksamheten respektive ideologiska och idealistiska frågor och att resultaten till viss del blir olika. En diskursanalys av mediedebatten tar till exempel liten eller ingen hänsyn till användarnas åsikter i frågan medan en undersökning på biblioteket kan göra det. Själva aktörsfrågan som är en central del i en diskursstudie kan bli problematisk när det kommer till att använda tryckta texter som empiriskt material. Detta eftersom vissa aktörer bortses ifrån, nämligen mottagarna av debatten eller de dagliga användarna av biblioteket.

I Jon Einar Spetz' studie från 1991 redogörs för begreppet entreprenad i sig och hur debatten om detta begrepp såg ut i tidningspressen under den aktuella tidpunkten. Spetz kommer bland annat fram till att förespråkare av privatisering tenderar att poängtera ekonomiska fördelar medan motståndarna lägger större vikt på ideologiska värderingar (Spetz, 1991). Detta tycks också vara ett genomgående mönster i de flesta texter som behandlar ämnet privatisering och är kanske något av "ämnets kärna".

4 Resultatredovisning och analys

I det här kapitlet kommer jag först att presentera mitt empiriska material. Därefter följer den textuella analysen och inringandet av diskurserna som även omfattar analys av diskursiv praktik. I kapitel 4.2.4 besvaras min första frågeställning: hur framställs privatisering av folkbibliotek i debatten? I Kapitel 4.3.4 besvaras min andra frågeställning: vilka diskurser kan man urskilja?

4.1 Empiriskt material

Artiklarna är hämtade ur två stora nationella dagstidningar Dagens Nyheter (DN) och Svenska Dagbladet (SvD), samt två tidskrifter som skriver om biblioteks- och informationsvetenskap, Biblioteksbladet (BBL) och Tidskriften BiS: Bibliotek i samhälle (BiS). DN är en obunden liberal tidning, SvD är obunden Moderat. BBL kan ses som en politiskt neutral tidskrift och skriver angående driftformsfrågan: "Svensk Biblioteksforening sätter innehåll före form och därför är vårt bibliotekspolitiska synsätt driftformsneutralt" (Svensk biblioteksforening 2011, s. 36). BiS presenterar sig själva som: "en socialistisk forening för biblioteksanställda och andra med intresse för biblioteksfrågor. Enligt BiS är det folkbibliotekets uppgift att bevara och vidareutveckla demokratin [...]" (BiS 2007). Samtliga artiklar som refereras i studien är från slutet av 2010 och början av 2011.

Jag kommer innan jag går in på själva texterna att beskriva vilka det är som yttrar sig och deras bakgrunder.

Svenska dagbladets artiklar är i huvudsak skrivna av politiker och har således en lite annan fokusering än Dagens nyheter som är skrivna främst av kulturjournalister och litteraturkritiker.

De som uttalar sig i SvD är:

Tobias Nässén- Moderaterna, politiker i Nacka kulturnämnd

Lars Hammarén- Centerpartiet, Nacka

Madeleine Sjöstedt- Folkpartiet, Kultur- och fastighetsborgarråd, Stockholm

Helen Törnqvist- vice ordförande Centerpartiet, Stockholm

Annina Rabe- litteraturkritiker och kulturjournalist

De som uttalar sig i DN är:

Per Perstrand- biblioteksentreprenör och aktieägare i Dieselverkstadens bibliotek, Nacka

Björn Wiman- kulturchef

Henrik Berggren- ledarskribent

Jonas Thente- litteraturkritiker och redaktör

PM Nilsson- VD och redaktör på debattsajten Newsmill

Fredrik Söderling- kulturjournalist

Jenny Johansson- kulturjournalist

Tobias Nässén- Moderaterna, politiker i Nacka kulturnämnd

I Biblioteksbladet har man intervjuat flertalet biblioteksanställda och även politiker angående ämnet privatisering av folkbibliotek. De som uttalar sig är:

Nick Jones- före detta bibliotekschef, Nacka

Lennart Jonasson, statsdirektör, Nacka

Ann-Sofie Zeisig, enhetschef, Älta bibliotek, Nacka

Mats Söderlund, ordförande i Författarförbundet

Stefan Backius, ordförande i bildningsnämnden, Vänsterpartiet

Anja Tegman Bigrell, biblioteksassistent, Älta bibliotek, Nacka

De två artiklarna i tidskriften BiS står Lena Lundgren för, pensionerad bibliotekarie

4.2 Analys av text

Min första forskningsfråga löd: hur framställs privatisering av folkbibliotek i debatten? Denna kommer jag att besvara i det här avsnittet.

Här går jag igenom texterna och pekar på centrala ordval/begrepp, modalitet och interaktionell kontroll enligt Faircloughs analysmodell. För att strukturera materialet har jag valt att dela upp texterna efter aktörerna. Först granskas texter skrivna av politiker, därefter texter skrivna av journalister och slutligen texter skrivna av professionella, eller baserade på professionellas uttalanden, en övervägande del är bibliotekarier. I nästa avsnitt, 4.3, går jag närmare in på att ringa in diskurserna, vilket omfattar den diskursiva praktiken, för att slutligen i kapitel fem knyta dem till den sociala praktiken.

Jag kommer att referera till artiklarna med artikelförfattarens efternamn och artikelns datum som de återfinns i litteraturlistan, detta för att göra kopplingen så enkel som möjligt. De gånger någon annan än artikelförfattaren uttalar sig i texten kommer jag naturligtvis att skriva det. Samtliga aktörer som uttalar sig återfinns i listan ovan: avsnitt 4.1 Empiriskt material.

”Nacka säljer ut sina bibliotek”, skriver DN den 10e december 2010 (Söderling). Artikeln, som på ett relativt sakligt sätt förklarar läget och låter röster för och emot förslaget höras, öppnar upp för en intensiv debatt i dagspressen som håller i sig in på det nya året. Argumenteringen för förslaget bygger på pragmatiska aspekter som möjlighet till ökade öppettider, ökat antal besökare, utveckling av arbetet och en utvärdering av kvalitén. Man understryker att det inte handlar om att spara pengar. Den politiska oppositionen i Nacka åberopar i kontrast till Moderaternas mer pragmatiska argument vikten av att bevara det fria ordet och folkbiblioteket som kulturens grundbult (Söderling, 101210). Den första polariseringen i media har skett i och med DN:s inledande artikel i ämnet och man meddelar att ett upprop från författare, journalister och illustratörer genast skapades som en reaktion mot förslaget om upphandlingen (Ibid.). Är striden i huvudsak mellan kulturutövare och politiker, eller är frågan mer komplicerad än så? Jag inleder med att granska vad politikerna säger i frågan.

4.2.1 Politikerna talar

Helen Törnqvist är vice ordförande i stockholmscentern och menar att biblioteksbesöken minskar. Hon skriver: ”biblioteket håller inte måttet när det kommer till att erbjuda sina kunder, biblioteksbesökare, vad de efterfrågar” (Törnqvist, 110313). Hon menar att biblioteken måste närma sig marknaden och att utbud och efterfrågan bör styras av kunden i första hand. ”Bokälskande entreprenörer” kan utveckla biblioteken så att de blir mer attraktiva på marknaden. Törnqvist målar i artikeln upp bilden av den nuvarande misslyckade biblioteksverksamheten där böckerna står och ”samlar damm i en tom lokal” mot en framtida privatiserad verksamhet där folkbiblioteken drivs i: ”privat regi av människor som brinner för böcker [...]” (Ibid.). Det är tydligt att privatisering här står för förnyelse, kreativitet och passion, komponenter som antas saknas i den kommunala verksamheten. Folkbibliotekens verksamhet reduceras här till att bara styras av själva driftsformen. Törnqvist likställer den fria marknaden med individens frihet och rätt att välja: ”frihet i biblioteksdriften öppnar för ytterligare målgruppstänk och mångfald [...] tron på individens möjlighet att med sina val påverka sin och samhällets utveckling” (Törnqvist, 110318). Samtidigt som det marknadsanpassade biblioteket antas stå för utveckling och förnyelse, värnar det enligt Törnqvist även för individens frihet och rätt att välja.

Madeleine Sjöstedt, kultur- och fastighetsborgarråd i Stockholm och folkpartist, lägger sig i debatten och antar en annan synvinkel. Hon konstaterar, i direkt opposition till Törnqvist att: ”biblioteken har nämligen både ett kulturarvs- och bildningsuppdrag till skillnad från stormarknaderna”(Sjöstedt, 110317). Sjöstedt använder sig av ordet mångfald i en annan bemärkelse än Törnqvist när hon betonar biblioteket som ett kvalitativt alternativ till

bokmarknadens alltmer kommersiella utbud, som en plats för förkovran och eftertanke. I motsats till Törnqvists ”bokälskande entreprenörer” understryker Sjöstedt bibliotekariernas expertis och hur betydande denna är. Sjöstedt menar vidare att: ”ett system som fördelar offentliga medel till privatdrivna bibliotek riskerar att styra bort från kvalitet och mot kvantitet som enda mål” (Ibid.).

Vi kan av debatten utläsa att de båda skribenterna tillskriver ord som mångfald och kvalitet olika egenskaper och att dessa ord på så sätt fungerar som betydelseskapare. Det pågår en strid om betydelsestillskrivning som inte nödvändigtvis grundar sig i den partipolitiska tillhörigheten, båda skribenterna tillhör ju det borgerliga blocket, utan i en djupare förståelse om vad kultur är och bör vara. Debatten mellan Sjöstedt och Törnqvist är ett tydligt exempel på hur polariserad framställningen av privatisering av folkbiblioteken är i dagspressen. Åsikterna som uttrycks är oftast entydiga och få försök till förståelse för motståndarsidans idéer görs. Precis som Bostedt konstaterade redan i början av 90-talet tycks de debatter som skapas i media ha en svag anknytning till de verkliga förhållandena ute på biblioteken (Bostedt 1995, s. 35). Det man utgår ifrån är till stor del ideologiska övertygelser snarare än den faktiska verksamheten. Törnqvists och Sjöstedts syn på folkbiblioteket tycks vara varandras motsatser och de använder varandras texter för att uttrycka sina egna åsikter och förkasta den andres. Medan Törnqvist åberopar ett marknadsliberalt synsätt där kulturen tillskrivs ett instrumentellt värde, betonar Sjöstedt kulturens och bibliotekens egenvärde och bibliotekens bildningsuppdrag. Sjöstedt står snarare för en humanistisk kultursyn där kvalitet och folkbildning är starka komponenter, något som blir tydligt i hennes jämförelse med ”stormarknadernas kommersiella utbud”. Vad gäller grad av säkerhet karaktäriseras Törnqvists text av olika konstateranden samt framförda åsikter. Samtidigt som hon uttrycker en åsikt konstaterar hon olika förhållanden som om de vore sanningar. Det finns ingen antydning till tvivel och hon presenterar sina åsikter med stor övertygelse. Sjöstedts text karaktäriseras mer av en möjlighetsbaserad modalitet då den pekar på potentiella följder av en privatisering. Sjöstedt bygger sin argumentation på Törnqvists text och radar upp motargument.

Nässén säger sig vilja reda ut förhållandena i en artikel i Dagens nyheter. Nässén menar att man i kulturdebatten ”ger en felaktig bild av utförsäljning och nedrustning av biblioteken i Nacka” (Nässén, 101220). Han förklarar att en upphandling av driften innebär att biblioteken fortfarande ägs av kommunen men att entreprenören på uppdrag av denne sköter verksamheten med kommunens medel. Kommunen är fortsatt huvudman och ansvarig. Nässén skriver i SvD att Nacka kommun är den kommun som satsar mest pengar på kultur i Stockholms län. Trots den redan höga nivån menar han att ambitionen är att höja kvaliteten ytterligare. Kvalitet och inte driftsform är det som bör fokuseras (Nässén, 101227). Nässén konstaterar vidare att en: ”diskussion om bibliotekens framtid skymms bakom reflexmässigt negativa reaktioner på DN kultur” (Nässén, 101220).

Vad är det då man säger på kultursidorna?

4.2.2 Journalisterna talar

”När det gäller våra bibliotek så skall privatiseringsivrarna hålla sina skitiga små fingrar därifrån” (Thente, 101214). Jonas Thentes vokabulär är minst sagt dramatisk i kritiken mot privatiseringsivrarna. Thente menar att biblioteket ”rent generellt” är den viktigaste institutionen som civilisationen rest. Han använder sig av breda klassiska ord som demokrati, folkbildning och jämlikhet och menar att dessa koncept är hotade av en eventuell privatisering. Biblioteket bör få fortsätta vara en garant, få ”verka självständigt utan

inblandning av tillfälliga politiska administrationer och ideologier”(Ibid.). Han menar även att vokabulären förmodligen framstår som ”flummig vänsterretorik” för motståndarna i debatten. Polariseringen är återigen tydlig och här även medvetet skapad och överdriven.

Björn Wiman ger sig in i debatten genom att fråga sig om Thentes ”rödglödgade reaktion” är befogad (Wiman, 101219). Wiman använder sig av en historisk metafor där Jorge Luis Borges vision om det oöverskådliga biblioteket där all världens kunskap finns samlad i ”Biblioteket i Babel” får representera det klassiska kommunala folkbiblioteket i kontrast till framtidens bokbefriade företagsdrivna bibliotek. Kulturhistoriska och närmast mytiska förhållningssätt är återkommande i diskursen mot privatisering. Folkbiblioteket framställs ofta som en betydelsefull del av vår historia och vårt kulturarv, en plats där tanken får fritt spelrum och alla tankar samlas likt en kunskapens nav. Uttryck som intellektuellt lärdomstempel, värmestuga, fostrande lekplats och kollektivt minne används (Ibid.) Även Rabe använder sig av en högstämmd vokabulär när hon talar om biblioteket som ”en mötesplats mellan människor och berättelser [...]” (Rabe, 101213). Rabe menar att en eventuell privatisering leder till att biblioteken måste spela på marknadens villkor och bli vinstdrivande för att överleva. Denna utveckling ses som förödande och beskrivs med metaforen ett ”fallande korthus” (Ibid.). Texterna karaktäriseras av en hög grad av konstaterande modalitet med mycket liten eller ingen förståelse för motståndarsidans argument.

I motsats till Thentes, Wimans och Rabes dramatiska reaktioner står Henrik Berggrens och Lars Hammaréns artiklar vars argumentationer är mer modesta. Berggren presenterar och analyserar för- och nackdelar med privatisering i allmänhet för att slutligen ställa sig på motståndarnas sida. Han menar att resultatet av existerande privatiseringar i offentlig sektor är blandat. Där finns förbättrade ekonomiska förutsättningar, större benägenhet till förändring och ett mer varierat utbud. Samtidigt leder marknadsstyrning inte alltid till bättre kvalitet och jämlik fördelning. Berggren menar att det finns en fungerande kulturell infrastruktur och att bibliotekarietären sköter denna på ett professionellt sätt. Han menar vidare att man tillhandahåller något som marknaden inte klarar av: ”fri tillgång till böcker som inte går att få tag i på annat sätt” (Berggren, 101222). Berggrens artikel konstaterar att det är dumt att ändra på något som fungerar utan att svänga sig med breda ord som demokrati och storslagna metaforer. Även Hammarén påpekar vikten av ett brett och djupt bestånd av litteratur som bibliotekets första och största uppgift. Han befarar att denna uppgift kommer att hamna i skuggan vid en upphandling av driften. Hammarén menar att Nackas privata bibliotek Dieselverkstan med sitt något avvikande mediebestånd kan ses som ett annorlunda komplement till de traditionellt drivna folkbiblioteken men att det bör förbli just ett komplement (Hammarén, 110105). Vidare skriver Fredrik Söderling: ”enskilt drivna bibliotek är absolut ingen tendens” (Söderling, 101211). Han menar att endast ett fåtal bibliotek i Sverige idag drivs av andra än kommunen och att det oftast beror på att biblioteken är små filialer och annars inte skulle överleva. Biblioteken i Nacka kommun skulle således vara något av pionjärer i frågan om samtliga skulle komma att privatiseras. Hammaréns och Berggrens artiklar uttrycker en mindre grad av säkerhet eller instämmande. De tar båda upp även fördelar med privatisering och väger sedan dessa mot nackdelarna. De uttrycker båda sina åsikter och motiverar dessa men gör inga sanningsanspråk.

Motståndarna i privatiseringsdiskursen är först och främst kulturjournalister och litteraturkritiker med demokrati, jämställdhet och folkbildning som främsta ledord. Deras argument bygger på värdegrunden och uttrycks inte sällan i dramatiska känslomättade ordalag som inte sällan stöder sig på tradition. Motståndet riktas i första hand mot själva ägandeformen och de konsekvenser denna kan medföra och parallellt dras till ökad kommersialisering och hot mot det fria ordet. Argument som bygger på ett privatiserat

folkbiblioteks konkreta verksamhet lyser, med undantag för Hammaréns artikel, med sin frånvaro. Därför blir diskursen i första hand ideologisk idealistisk snarare än pragmatisk och saklig. Detta är något som PM Nilsson i sin artikel i DN påpekar.

PM Nilsson menar, stick i stäv med motståndarnas argumentering, att privata bibliotek kan ha en demokratiserande funktion. Till grund för sitt påstående åberopar han en rad pragmatiska argument: ”det fungerar bättre, personalen trivs, allmänheten uppskattar verksamheten och de socialistiskt lagda traditionalisterna är skräckslagna” (Nilsson, 101221). Nilsson ironiserar över motståndarnas avståndstagande till termer som ”kund” och ”biblioteksentreprenör” och menar att dagens ”otillgängliga och magra bibliotekarier” inte är särskilt serviceorienterade. Han ställer sig frågan vad det är som är så farligt med ett annorlunda vokabulär och konstaterar: ”än så länge har jag inte läst eller sett ett enda argument som sakligt talar mot kulturentreprenader som Diesilverkstan” (Ibid.). Inte heller Per Perstrand på Diesilverkstadens bibliotek som själv kallar sig biblioteksentreprenör, förstår oron över att privatiserade folkbiblioteks utbud skulle utarmas. ”Det är ju att fördumma låntagarna”, menar han. ”Alla vill faktiskt inte ha lättsmälta deckare” (Johansson & Söderling, 101211). Perstrand tycks kritisera folkbibliotekets roll som kvalitetspolis och framhåller låntagarnas egna smakpreferenser. Det är dessa som ska tillgodoses. Nilsson menar i sin tur att valmöjligheter och utveckling av verksamheten snarare är demokratifrämjande än någonting annat. Man kan här dra paralleller till Websters påpekande att en marknadsanpassning även kan ses som bärare av demokrati (Webster 2002, s. 200f). Vi ser återigen att ordet demokrati fungerar betydelsebärande och tillskrivs olika egenskaper beroende av vem som talar. ”Vem vill inte-argumentets” meningslösa retorik blir här tydlig. För vem vill inte ha demokrati, yttrandefrihet och förbättrad verksamhet? Orden kan inte tala för sig själva. De måste ges en innebörd och så länge konsensus inte råder är det lätt att bli förvirrad. Nilssons och Perstrands uttalanden karaktäriseras av en frågande modalitet. De frågar sig båda vad oron för privatisering grundar sig i för att sedan konstatera att den är ooberättigad av olika anledningar.

4.2.3 De professionella talar

Det är med bakgrund av Svensk biblioteksförnings ställningstagande för neutralitet i driftsformfrågor som man får läsa Biblioteksbladets artiklar om privatisering av biblioteksverksamheten. Artiklarna karaktäriseras främst av saklighet, en neutral redovisning av de aktuella förhållandena ute på biblioteken där bibliotekarier för en gångs skull får säga sitt.

Biblioteksbladet publicerar tre artiklar kring årsskiftet 2010/2011 med anledning av Nackas beslut att låta upphandla driften för kommunens samtliga bibliotek. Artiklarna har sin utgångspunkt i Nackas egen bibliotekspersonal och en av dem är skriven av Nick Jones, före detta bibliotekschef för biblioteket i Nacka forum. *Kastar man ut folkbiblioteket med badvattnet*, frågar sig Nick Jones? Jones ifrågasätter det dikotomiska tänkandet som han menar råder i debatten. Han menar att man borde se en verksamhetsförändring som en kontinuerlig utveckling istället för ett hastigt uppbrott från gamla traditioner (Jones, BBL, nr 10, 2010). Jones säger att man i hög grad är benägen att likställa tradition med ”hyschandet, dålig service, förlegade kvalitetsbegrepp, folkbildning från ovan, ovilja till förändring etcetera” (Ibid.). Detta kontrasteras sedan med begrepp som ”sociala medier, ny teknik, kundfokus, användarinflytande, ”revolution”, ”paradigmskifte etcetera” (Ibid.). Jones menar att detta reducerande av begreppet tradition gör folkbiblioteket en otjänst. Tradition bör inte ses som motsats till förnyelse och utveckling, tradition kan vara en del i detta, som en grund som själva förändringen står på. Genom att vägra förhålla sig till den polarisering debatten

skapat, konstaterar Jones att ja, bibliotekets utveckling är en nödvändighet, men detta innebär inte per automatik att bibliotekens traditionella identitet ska ”kastas ut med badvattnet”. Jones förmedlar här en försonande definition av folkbiblioteket som både traditionellt och förnybart. En institution som bör bygga sin utveckling på sin historiska bas snarare än helt förkasta det gamla för någonting nytt och riskabelt. Exakt hur ett sådant bibliotek kan se ut går han inte närmare in på och de konkreta förslagen lyser i allmänhet med sin frånvaro i diskurserna, varav de praktiska konsekvenserna för folkbiblioteken är svåra att förutspå.

Även i Åsa Ekströms artikel *Nacka om Nacka* hörs bibliotekariers samt styrande politikers syn på privatisering. Lennart Jonasson, stadsdirektören i Nacka, ifrågasätter att det skulle vara de statliga och kommunala institutionerna som alltid ger bästa kvalitet. Och hur noga utvärderar och kvalitetsuppföljer man deras verksamheter, menar han (Ekström, BBL, nr. 1, 2011)? Ann-Sofie Zeisig, enhetschef på Älta bibliotek säger sig vara ”chockad över krigsrubrikerna om att sälja ut bibliotek” (Ibid.). Hon undrar om man har glömt alla de bibliotek som har lags ner genom åren och menar att de genom upphandling i alla fall har chans att finnas kvar. Artikeln tar även upp problemen med insyn och utvärdering i en privat verksamhet. Den politiska oppositionen och Författarförbundet har reagerat och menar att ”det fria ordet hotas” (Ibid.). I artikeln frågar man Författarförbundets ordförande Mats Söderlund varför de inte reagerade förra åren när sju av nio bibliotek i Linköping upphandlades. ”Det hade jag ingen kännedom om, inte förrän nu”, blir svaret (Ibid.). Svaret får en att undra om det är för att det nu gäller bibliotek i stockholmsregionen som rösterna höjs. I Stockholm blir frågan till politik i högre grad än den blir ett sätt att hjälpa själva verksamheten att överleva. Det är medlet och inte målet som framförallt diskuteras. Lundqvist menar ju också att de ideologiska motiven är särskilt starka i storstadsområden där debatter väcks snabbare (2010b, s. 238).

Biblioteksassistenten Anja Tegman Bigrell har en något mer modest syn på privatisering: ”Även om mitt hjärta klappar lite mer åt vänster så ska man ju ändå kunna vara så pass nyanserad att man också kan se fördelar med att exempelvis ett kooperativ tar över driften. Beslutsgången är snabbare och det kan vara lättare att våga satsa nytt” (Ekström, BBL, nr.1, 2011).

I artikeln *Entreprenad= tillgång till bibliotek i Hällefors* menar man att beslutet att lägga ut verksamheten på entreprenad kritiserades extra hårt eftersom förslaget kom från vänsterkanten (Ekström, BBL, nr. 2, 2011). Man betonar dock att det finns fördelar med driftsformen i glesbygd och på landsbygd där biblioteksfilialer ofta läggs ner. Stefan Backius, Vänsterpartiet, menar att ”rent ideologisk vill han inte understödja en avreglering av bibliotekssektorn” men understryker samtidigt att det finns flera aspekter att ta hänsyn till: ”[...] Därför måste man belysa entreprenadfrågan ur alla tänkbara vinklar och kanske inte avfärda den kategoriskt om den kan göra skillnad och betyda ett bibliotek” (Ibid.).

Biblioteksbladets neutrala inställning öppnar upp för ännu en diskurs som fokuserar på de pragmatiska aspekterna snarare än de rent ideologiska. Här talar man mindre om demokrati, det fria ordet och frihet att välja och mer om att förhindra nedläggningar och underlätta beslutsgången. Man kan ana att ideologi medvetet åsidosätts i meningar som; ”även om mitt hjärta klappar lite mer åt vänster så...” och rent ideologiskt vill han inte... men”.

Om BBL har ett förhållandevis neutralt angreppssätt är BiS’ desto radikalare. Lena Lundgren skriver: ”i BiS har vi alltid varit emot folkbibliotek på entreprenad därför att vi ser flera sakliga skäl till att biblioteken ska vara kvar i kommunal drift” (Lundgren 2010b). Som skäl anges bland annat vikten av fortsatt samverkan mellan biblioteken, något som antas försvinna

om de ska konkurrera med varandra, bevarande av verksamhetens olika specialkunskaper som inte genererar pengar, personalens fortsatta rätt att kritisera den offentliga verksamheten och vikten av mångfacetterade utvärderingsmetoder till skillnad från enbart kvantitativa (Ibid.). Lundgren kritiserar vidare Svensk biblioteks förening för att inte ta ställning:

Svensk Biblioteks förenings rapport [Om bibliotek på entreprenad] är på intet sätt tillräcklig som sakunderlag i diskussionen och värderar dessutom inte de argument som anförs. SB måste bidra med ett mycket mera kvalitativt och resonerande material i denna för biblioteken mycket viktiga framtidsfråga. Och vi efterlyser ett tydligt ställningstagande! (Lundgren 2010a).

BiS' argumentation mot privatisering grundar sig även den på sakliga argument snarare än breda och mångtydliga begrepp som demokrati och "det fria ordet". Den ger oss konkreta förslag till vad som skulle kunna hända i och med en ökad privatisering som få andra artiklar har tagit upp. Kanske beror detta på att tidningen är biblioteksorienterad till skillnad från dagstidningarnas mer allmänna kultursidor.

4.2.4 Sammanfattning av analys av text

I texterna kan man urskilja två övergripande definitioner av folkbiblioteket. Dels den humanistiskt traditionella definitionen av biblioteket som folkbildare, demokratifrämjare och kvalitetsupprätthållare. Här betonas värdegrund och bibliotekets roll i samhället blir en bevarande sådan, en grundbult, ett segment. Den andra definitionen vänder sig mot den traditionella som den uppfattar som daterad och konserverande. Man pratar här om förändring och utveckling. Bibliotekets roll i samhället blir här i större grad beroende av samhällets förändring. Man menar att biblioteket likt en kameleont ska anpassa sig efter samhället och erbjuda det som efterfrågas. Ny teknik, användarinflytande och kundfokus blir viktiga aspekter och biblioteket tillskrivs här en instrumentell roll.

Folkbibliotekets roll är således ingen enhetlig sådan och det råder långt ifrån konsensus i frågan om vad ett folkbibliotek bör vara och tillhandahålla. Vi har i den första granskningen av texterna sett att begrepp som "demokrati", "mångfald" och "kvalitet" används med olika innebörd beroende av vem det är som talar och på samma sätt som dessa begrepp är mångtydliga blir även begreppet folkbibliotek mångtydligt. Den enas vision är inte den andres lik och hur man definierar folkbibliotek tycks vara oavhängigt ideologi. Ideologi är här dock inte uppdelat i strikt vänster- och högerinflyerad partipolitik även om en sådan tendens naturligtvis finns. Ideologi är snarare uppdelat efter synsätt på kultur och kulturens uppgift i samhället.

Intertextualiteten är ett annat tydligt drag hos texterna som ständigt refererar varandra. Man kan säga att de polariserade synsätten är beroende av varandra för att ha något att kontrasteras mot. Eftersom det rör sig om en debatt är det också en självklarhet att texterna bygger på varandra och att aktörerna gör olika ställningstaganden.

Vad gäller den interaktionella kontrollen så kan ingen av diskurserna eller aktörerna sägas ha övertaget även om det är tydligt att det är den värdegrundsbaserade diskursen som är mest invand och ifrågasätts och utmanas av den marknadsliberala. Det är heller inte tydligt att någon av aktörerna "sätter agendan", snarare har de olika agendor som de pläderar för med mer eller mindre säkerhet. Det tycks här handla om en ideologiernas kamp, en slags betydelsekonstruktion som Fairclough talar om där båda sidor strävar efter konsensus. De

flesta artiklarna karakteriseras också av konstateranden eller åsikter varav polariseringen blir extra tydlig. Mer sällan ställer man sig frågande eller försöker att förstå motståndarsidan.

4.2.5 Hur framställs privatisering av folkbibliotek i debatten?

Som vi har sett i den textuella analysen framställs privatisering av folkbibliotek på olika sätt beroende av vem det är som talar. Motståndarna till privatisering menar att en marknadsanpassning av biblioteken innebär något mycket negativt. Man menar att både kvalitet och neutralitet hotas av en privatisering. Privatisering är här först och främst ett hot som måste stävjas. Förespråkarna menar å andra sidan att privatisering skulle kunna innebära förnyelse och en utveckling mot det bättre, att den traditionella offentliga institutionen är förlegad. Privatisering blir här en möjlighet att förbättra. En tredje linje menar att privatisering kan ses som ett medel att behålla nedläggningshotade bibliotek, att de ideologiska aspekterna måste stå åt sidan till förmån för de pragmatiska. Privatisering reduceras här till ett medel.

4.3 Framträdande diskurser

Min andra forskningsfråga löd: vilka diskurser kan man urskilja [i privatiseringsdebatten]? Denna kommer jag att besvara i det här avsnittet.

Flera diskurser framträder i texterna varav tre är övergripande och lätta att urskilja och det är också dessa jag avser presentera närmare. De två mest framträdande kallar jag den värdegrundsbaserade diskursen och den marknadsliberala diskursen. Den värdegrundsbaserade diskursen betonar demokrati, jämlikhet, folkbildning och vikten av en verksamhet fri från kommersiella intressen. Denna diskurs karakteriseras av starkt motstånd till privatisering. Den marknadsliberala diskursen betonar även den demokrati men då i egenskap av individens rätt att välja och medskapande på en fri marknad. Här talar man om förnyelse, målgruppstänk, bättre service, effektivare verksamhet, kund Anpassning och utbud och efterfrågan. Utöver dessa båda ideologiskt polariserade diskurser kan man ana en mer pragmatisk diskurs som betonar privatisering som en lösning för att slippa stänga mindre bibliotek, som en praktisk åtgärd som underlättar beslutsgång och som inte påverkar själva verksamheten i övrigt. Den här diskursen skiljer på mål och medel och ser inget större ideologiskt egenvärde i själva driftsformen. Kanske kan man säga att den pragmatiska diskursen på så sätt bortser från ideologi.

4.3.1 Den värdegrundsbaserade diskursen

Centrala ord/begrepp som förekommer/återkommer i den värdegrundsbaserade diskursen är:

Kulturens grundbult, bevara det fria ordet, kulturarvs- och bildningsuppdrag, mångfald, kvalitet, demokrati, folkbildning, jämlikhet, garant, tradition.

I den här diskursen kan man även hitta metaforer och dramatiska uttryck som biblioteket i Babel, fallande korthus, smutsiga fingrar, tankens fria spelrum, lärdomstempel, intellektuell värmestuga, kollektivt minne och fostrande lekplats.

Övervägande delen av aktörerna i den här diskursen är kulturutövare av olika slag. Även professionella återfinns.

Den värdegrundsbaserade diskursen betonar således främst ideologiska och idealistiska begrepp. Sjöstedt menar att folkbiblioteket har ett kulturarvs- och bildningsuppdrag som

rimmar illa med en ökad kommersialisering. Hon menar också att biblioteket skall fungera som ett kvalitativt alternativ till de ”stora bokmarknaderna” (Sjöstedt, 110317). Här ska man få tillgång till böcker som inte går att få tag på någon annanstans och erbjuda ett brett och djupt bokbestånd. Man kan säga att en traditionell humanistisk kultursyn förespråkas. Den värdegrundsbaserade diskursen tenderar även att använda sig av en jämförelsevis dramatisk vokabulär. Folkbiblioteket blir här till ett ”oöverskådligt bibliotek där all världens kunskap finns samlad”, ”en mötesplats mellan människor och berättelser” eller ”ett fallande korthus”. På det hela taget talar man väldigt lite om användarna och den konkreta biblioteksverksamheten utan mer om de ideologiska idealistiska aspekterna. Om man ska använda Websters ord utopiskt så är det som mest passande just i det här sammanhanget (2002, s. 200). Man kan i den värdegrundsbaserade diskursen skönja ett vänsterorienterat perspektiv även om också representanter från högerblocket återfinns. Här finns en generell ovilja mot att marknadsanpassa och vikten av att bevara det kvalitativa utbudet genomsyrar diskursen. Folkbiblioteken är till för att tillhandahålla ”djup och bred” litteratur, inte för att köpa in de böcker som finns på den ”kommersiella bokmarknaden”. Den värdegrundsbaserade diskursen bygger således ytterst på ett sorts förmyndarskap där man vill fastställa och bibehålla ett bokbestånd man kommit överens om är ”kvalitativt” och ”folkbildande”. Man kan här dra paralleller till de gamla arbetarbiblioteken eller till Skot-Hansens humanistiska rational där vikten av att utbilda folket var en central aspekt (Skot-Hansen 1999, s. 11ff).

4.3.2 Den marknadsliberala diskursen

Centrala ord/begrepp som förekommer/återkommer i den marknadsliberala diskursen är:

Utveckling, förnyelse, kvalitet, utökade öppettider, ökat antal besökare, kunder, marknaden, bokälskande entreprenörer, frihet, valmöjlighet, målgrupp, mångfald, individen, demokrati, förbättrade ekonomiska förutsättningar.

Den här diskursen använder sig av ett mer direkt språk och gör få metaforiska utsvävningar. Man kan utläsa en tydlig marknadsvokabulär i flera av texterna och de känslomättade uttryck som återfinns i den värdegrundsbaserade diskursen är här fåtaliga. Till skillnad från den värdegrundsbaserade diskursen är övervägande aktörer i den här diskursen politiker. Även professionella återfinns.

Den marknadsliberala diskursen är centrerad kring klassiska marknadsliberala begrepp. Fokus ligger här på förbättring av själva verksamheten där ett ökat antal besökare och ökade öppettider nämns. Man menar även att personalen trivs bättre och att verksamheten fungerar bättre med bland annat en snabbare beslutsgång. Utöver dessa praktiska aspekter lägger man stort fokus på utveckling och förnyelse, vilket man underförstått menar att de kommunala biblioteken inte står för. Man skriver bland annat att de ”gamla” biblioteken står och ”samlar damm” och inte erbjuder sina kunder vad de efterfrågar. För här blir besökarna kunder och bibliotekarierna biblioteksentreprenörer. Förnyelse, kreativitet och passion betonas och man efterfrågar ”bokälskande entreprenörer” som ”brinner för” verksamheten. Allt detta ställs i kontrast till nuvarande ”tomma lokaler” med ”otillgängliga och magra bibliotekarier”. Trots en mycket tydlig ”marknadsvokabulär”, som bland andra Skot-Hansen talar om, och en accentuering av en ny driftsforms möjligheter menar man att kvalitet och inte driftsform bör fokuseras. Man understryker att det inte handlar om pengar. Även den marknadsliberala diskursen talar om demokrati men här med avseende på ökat individinflytande och rätten att välja. Det finns en tendens att kritisera det traditionella bibliotekets roll som kvalitetspolis och man menar istället att användarna, eller kunderna, själva ska styra utbudet.

I den marknadsliberala diskursen saknas mer värdegrundsbaserade begrepp som kulturens grundbult, kulturarvs- och bildningsuppdrag och jämlikhet. Demokrati nämns men mer som en förevändning att marknadsanpassa än som något att verkligen analysera och ta ställning till. Det som den värdegrundsbaserade diskursen vill bevara får lite eller inget utrymme i den marknadsliberala diskursen. Här vill man förnya och förnya ordentligt och precis som Rothstein menar rättfärdigas kommersiella beslut med en individernas frihet och större möjlighet till påverkan (2010, s. 10). Att man vill fokusera kvalitet och inte driftsform, är något som hela diskursen i övrigt talar emot. Driftsform och kvalitet verkar tvärtom vara sammanlänkade och det man kallar tradition reduceras till någonting stagnerat och förlegat.

4.3.3 Den pragmatiska diskursen

Den pragmatiska diskursen använder sig av samma ord/begrepp som de andra två diskurserna men saknar ett tydligt ställningstagande. Den här diskursen bortser från ideologi och koncentrerar sig istället på de pragmatiska aspekterna. Modaliteten ser här därför något annorlunda ut. Man konstaterar något som man sedan tar ställning för trots att man understryker att det inte nödvändigtvis är ens personliga åsikt eller övertygelse. I de båda andra diskurserna har åsikt och konstaterande följts åt. I den här diskursen återfinns aktörer från samtliga ”läger” även om de professionella kan sägas dominera diskursen.

Utöver de två polariserade diskurserna för och emot privatisering kan man alltså skönja en mer pragmatisk diskurs som åsidosätter ideologi och istället betonar bibliotekens faktiska förutsättningar. Man menar att många bibliotek, särskilt mindre filialer ute på landsbygden, har en chans att finnas kvar genom privatisering. I den här diskursen är ideologi och praktik många gånger oförenliga med uttalanden som: ”rent ideologiskt vill han inte [...] men...” och ”även om mitt hjärta klappar lite mer åt vänster så...”. Man menar även att privatiserade bibliotek kan ses som annorlunda komplement till de kommunalt drivna och understryker att ”enskit drivna bibliotek är absolut ingen tendens”. I den här diskursen ses driftsformen som ett medel för att kunna fortsätta driva nedläggningshotade bibliotek eller som ett annorlunda komplement i mindre skala. Man är delvis, eller rentav mycket, kritisk men förstår att fördelarna kan väga tyngre. Ideologin är här helt åsidosatt vilket ger diskursen en mer jordnära och mindre laddad karaktär. Man ser till det som faktiskt fungerar. Att inte helt polarisera tradition och förnyelse utan istället sätta det specifika biblioteket i ett sammanhang, bidrar till en större förståelse för att privatiseringsfrågan kan handla om något annat än en ideologisk strid.

4.3.4 Vilka diskurser kan man urskilja?

Jag har genom den textuella analysen urskiljt tre diskurser som framställer privatisering på olika sätt. Den värdegrundsbaserade diskursen karaktäriseras av sitt motstånd till privatisering. Här betonar man främst idealistiska och ideologiska aspekter och breda ord som demokrati, jämlikhet, folkbildning och ”bevaring av det fria ordet” ges stort utrymme. En annan fokus är kvalitet och man befarar att privatisering kommer att utarma utbudet på biblioteken. Den marknadsliberala diskursen karaktäriseras av sitt förespråkande av privatisering. Här betonar man utveckling och förnyelse och man menar att den traditionella biblioteksverksamheten har stagnerat och att den inte erbjuder besökarna vad de efterfrågar. Friheten att välja, kund Anpassning, målgrupp och marknad är begrepp som återkommer och man kan skönja en tydlig marknadsvokabulär. Den pragmatiska diskursen tycks inte lägga något egenvärde i själva privatiseringen utan ser istället till målen man vill uppnå, i det här fallet bevarandet av nedläggningshotade bibliotek. Här åsidosätts den ideologiska övertygelsen till fördel för mer pragmatiska argument.

5 Diskussion

Jag kommer nu att övergå till att diskutera de olika diskursernas förhållande till den sociala praktiken. I diskussionen relaterar jag både till den bakgrund jag inledde studien med och till den teoretiska ramen.

Mina forskningsfrågor:

- Hur framställs privatisering av folkbibliotek i debatten?
- Vilka diskurser kan man urskilja?
- Kan man ana en möjlig framtid för en ökad grad av privatisering av folkbibliotek?

De två första frågorna har jag behandlat i föregående kapitel. Den sista frågan ska jag efter förmåga försöka besvara här. Denna fråga har inget entydigt svar utan jag kommer med utgångspunkt i den teoretiska ramen skissera möjliga svar på frågan.

5.1 Kan man ana en möjlig framtid för en ökad grad av privatisering av folkbibliotek?

Vi har tagit del av Lundqvists skissering av det ekonomiserade samhället. Ökad marknadsanpassning är ett faktum och allt fler tidigare offentligt drivna verksamheter privatiseras. Ändå kan man inte påstå att den marknadsliberala diskursen i folkbiblioteksdebatten åtnjuter någon dominerande ställning. Snarare är vi mitt uppe i en strid om konsensusskapande där ingen sida hittills kan sägas ha övertaget. De olika syner på kultur och på bibliotek som diskurserna är bärare av har funnits och debatterats ända sedan folkbibliotekets födelse (Nilsson 2003, s. 170f). Under olika perioder har olika aspekter vägt olika tungt, något som Skot-Hansens teori tydligt visar. Skot-Hansen poängterar även att folkbiblioteket tenderar att söka sig både bakåt till det gamla och framåt mot det nya när det söker sin form (1999, s. 11ff).

En liknande privatiseringsdebatt pågick under början av 90-talet men privatisering av folkbibliotek fick då inget genomslag. Kanske är förutsättningarna annorlunda den här gången. Det torde bland annat Biblioteksbladets ställningstagande för driftsformsneutralitet peka på. Detta är dock svårt att avgöra eftersom konkreta privatiseringsförslag fortfarande är relativt få. Frågan verkar heller inte ha lyfts till att omfatta personalen ute på biblioteken med undantag för de privatiseringsaktuella biblioteken. En idé vore att gå ut på biblioteken i landet och faktiskt fråga vad bibliotekarierna anser i frågan. Under rådande förhållanden handlar debatten mer om kulturpolitik i allmänhet än om folkbibliotekens konkreta situation. De gånger debatten har tagits ner på marken och man har synat konkreta exempel på privatiserade bibliotek har de ideologiska aspekterna fått ge vika för de praktiska. Man vet således ingenting om det eventuella hotet mot det fria ordet och mångfalden i den konkreta situationen utan fokus har legat på öppettider och personalfrågor. Hur kommer det sig?

Webster skriver att den offentliga sfären, vilken jag menar att folkbiblioteken tillhör, är ett idealistiskt, ja rentav utopiskt koncept. Trots detta kommer den inte att förlora sin relevans eftersom den står för värden som alltid kommer att vara eftersträvarvärda (2002, s. 199f). Om den offentliga sfären är ett koncept att strida för, något som är relevant oavsett tid och rum och en privatisering skulle vara ett hot mot den offentliga sfären har jag svårt att se att en betydelsekonsensus någonsin kommer att nås i frågan om privatisering av folkbibliotek.

Audunson ställer sig frågan hur mycket ett folkbibliotek kan anpassa sig till rådande samhällsförhållanden och fortfarande förbli ett bibliotek (1996, s. 45f). Är ett folkbibliotek med avgift på boklån fortfarande ett folkbibliotek? Är det inte snarare en böckernas motsvarighet till hyrvideobutiken? Marknaden koloniserar offentligheten skriver Webster (2002, s. 161ff). Marknadsvokabulär blir vanligare, menar Skot-Hansen (1999, s. 11ff). Dock är denna vokabulär tydligast att urskilja hos politikerna. De flesta kulturjournalister och bibliotekarier tycks fortfarande vara främmande för den och i det avseendet är det en strid mellan olika aktörer snarare än mellan synsätt. Eftersom de flesta journalister, litteratursociologer och bibliotekarier som uttalat sig snarare medvetet fjärrar sig från en marknadsvokabulär och istället framhåller de mer traditionella sidorna kan man anta att de termer politiker till stor del tenderar att använda är dem främmande. I så fall handlar det om att beslutsfattare önskar förändra en verksamhet som inte är mottagbar för förändringen, i alla fall inte här och nu. De som uttalar sig positivt för förändring är bibliotekarier som redan arbetar på privatiserade bibliotek eller i närheten av dem. De andra vet vi ingenting om. De som uttalat sig positivt är även de som ser till de mer pragmatiska aspekterna såsom bevarande av nedläggningshotade bibliotek. Dessa har inte sällan en helt motsatt ideologisk övertygelse. Marknadsanpassning har blivit ett medel för att överleva i ett tuffare samhällsklimat. Dess konsekvenser är ännu så länge oupptäckta i en bredare skala. Mot bakgrund av den här bilden tror jag inte att det är helt galet att påstå att det är den borgerliga kulturpolitiken som driver en fråga som kulturutövare ogillar. Möjligen kan man påstå att det inom kulturetablissemang fortfarande råder en konservativ syn på konst och kultur som folkbildande och kvalitativ och man kan definitivt påstå att den offentliga ägandeformen tillskrivs ett egenvärde. Det Skot-Hansen benämner den humanistiska rationalen där staten fungerar lite som en kvalitetspolis är alls ingen förlegad bild i den värdegrundsbaserade diskursen där framförallt rädslan för kvalitetsförsämring är uttalad i samband med privatisering.

Det tycks således råda en motsättning mellan folkbibliotekets traditionella värdegrund såsom Audunson definierar den med avseende på social jämlikhet, upplysning och fri tillgång till information, och rådande politiska samhällsförhållanden i stort med krav på ökad marknadsanpassning och förnyelse. Detta är en motsättning som grundar sig dels på ideologiska skillnader, dels på olika åsikter om vad folkbiblioteket bör vara. Precis som Hansson och Zetterlund menar leder en sådan motsättning mellan institution och omvärld till instabilitet och osäkerhet i institutionens verksamhet (1997, s. 34). En sådan osäkerhet kanske kan generera en diskrepans mellan ideologi och praktik precis som vi ser i den pragmatiska diskursen. Man driver helt enkelt biblioteket på grunder som inte överensstämmer med den egna övertygelsen. Om folkbibliotekets identitet på detta sätt är kluven eller tvingas att vara något som den inte är, är detta naturligtvis ett tecken på instabilitet. Samtidigt kan man vara krass och påstå att det ytterst är en fråga om pengar, något som många politiker förnekar. Om folkbiblioteket tillhandahåller ett utbud som inte efterfrågas på grund av enbart en ideologisk princip- är detta då ekonomiskt försvarbart? Hur långt är man redo att ta värdegrundsprincipen om denna i praktiken är oanvändbar?

Jag har talat om att de faktiska förhållandena överskuggas av de ideologiska men kanske går de två inte att skilja åt? Den offentliga sfären ägs av ingen och av alla. Att överlåta den till en privat aktör är att visa stort förtroende. Ett förtroende för att även en privat aktör kan bevara institutionens offentlighet. Detta förtroende överläts åt politiker som vi själva har valt att förvalta. Med noggranna avtal är det möjligt att denna överlåtelse inte utgör något hot alls. Det är vad privatiseringsförespråkare menar. Problemet torde vara om hela finansieringen överläts och inte bara själva driften av verksamheten. För är inte detta i praktiken detsamma som att sälja biblioteket? Ett sådant förfarande är ett regelrätt svek mot den offentliga sfären

enligt Habermas definition som oberoende av statliga och kommersiella intressen (Webster 2002, s. 161f). Kanske är ideologin därför närvarande även i vad som förefaller vara de mest pragmatiska aspekterna.

Om ideologi inte kan skiljas från själva verksamheten är Lundqvists konstaterande att valet står mellan förkastande av de nya marknadsliberala principerna eller utvecklande av en ny etik som passar de nya förutsättningarna mycket väsentligt (2010a, s. 123f). Även Audunson för samma resonemang när han konstaterar att om förändrade politiska eller samhällsliga förutsättningar lägger mindre vikt vid en värdegrund, så måste denna förändras för att göras relevant i förhållande till det rådande samhällsklimatet (1996, s. 45f). Om privatisering av folkbibliotek blir vanligare är det självklart att ett tydligare regelverk för verksamheten måste upprättas. Om regler saknas är jag benägen att hålla med om att man inkräktar på den offentliga sfären och det fria ordet och ge den värdegrundsbaserade diskursen rätt. För även om det är utopiska begrepp som diskursen använder sig av för att värna om någon slags idealistisk gemensam levnadsprincip, är det begrepp som bidrar till upprätthållandet av den viktiga etik Lundqvist talar om och befarar vara hotad. För även om folkbiblioteken naturligtvis inte kan stanna i utvecklingen på grund av enbart principer med resultatet att vi får tomma bibliotek, har det heller ingen plats i den kommersiella sfären som erbjuder så många andra alternativ. Den värdegrundsbaserade diskursens fortsatta styrka och relevans reproducerar en bild av biblioteket som något som står över marknad, utvecklig och förnyelse och biblioteket blir en institution som är närmast tidlös. Den marknadsliberala diskursen är, vill jag hävda, fortfarande i underläge trots dess överensstämmelse med rådande samhällsklimat. Kanske beror detta på att kulturen har en särställning som förespråkare av värden som går utöver de kommersiella och marknadsliberalism i mångt om mycket förknippas med just ökad kommersialism.

Man skulle kunna säga att den värdegrundsbaserade diskursen bygger på värden som skapat och format hela folkbibliotekskonceptet. Detta visar bland annat Torstenssons studie av de moderna folkbiblioteksidéerna. Att kasta ut dessa värden ”med badvattnet”, för att låna Nick Jones’ uttryck, görs inte lättvindligt och absolut inte inom perioden för ett regeringsskifte. Diskursanalys som teori och metod menar att diskurserna har en tvingande verkan, att de skapar normer som tar lång tid att luckra upp och att förändring sker först genom en lång förhandlingsprocess (Winther Jørgensen och Phillips 2000, s. 12). Folkbiblioteket har delvis anpassat sig efter samhällets tendenser, det visar bland annat Skot-Hansens teori om de olika rationalerna. Däremot har det stått relativt fast på den offentliga finansieringens grund. Den marknadsliberala diskursen kan sägas växa sig starkare allteftersom marknadsanpassningen får ett fastare grepp om samhället. Svensk biblioteksförnings ställningstagande för driftsformsneutralitet kanske kan ses som ett tecken på att gränserna har flyttats och förmodligen kommer de att flyttas ännu mer i takt med att samhället förändras. På frågan om man kan ana en möjlig framtid för en ökad grad av privatisering är mitt svar ja. Samtidigt tror jag att de idealistiska skäl som bland andra Audunson och Weber anger kommer att vara av fortsatt vikt för att de tillhör de universella värden som är viktiga för att ett samhälle ska fungera. En diskursanalys av ämnet privatisering har visat att frågan gäller mer än bara praktiska åtgärder, den handlar även om grundläggande filosofiska och politiska aspekter som hur man vill eller bör organisera det gemensamma samhället. Häri kommer förmodligen konsensus aldrig att nås.

6 Avslutande reflektioner

Sammanfattningsvis kan man konstatera att folkbiblioteket har genomgått en rad förändringar samtidigt som det framstår som ytterst oförändringsbenäget. Det är en kontrast som är svår att

sätta fingret på men som likväl finns där. Folkbiblioteket är ”ett barn av sin tid” i det avseendet att det anpassar sig till sin omgivning när det finns krav på eller behov av det. I sin strävan att vara en institution för alla och av alla är det dock tidlöst. Folkbiblioteket har sedan sin födelse brottats med liknande frågor som den här studien behandlar men det har alltid, oavsett resultat, lyckats bevara sin värdegrund.

I den här studien har jag, genom att skissera en bild av folkbibliotekets utveckling, landat vid dagens vägska. Att förutspå i vilken riktning folkbiblioteket kommer att utvecklas är naturligtvis omöjligt även om jag har diskuterat möjliga svar på frågan. Viktigt att poängtera är dock att alla de diskurser som utlästs i debatten karaktäriseras av en vilja att skapa ett bra folkbibliotek. Det är medlen för hur detta ska ske man är oense om. Jag tror att det är viktigt att som framtida bibliotekarie vara medveten om att möjligheterna för ett biblioteks utveckling är många och att en öppenhet i kombination med ett kritiskt sinnelag är ett vinnande koncept för att bidra till en positiv biblioteksutveckling.

Genom att använda mig av den kritiska diskursanalysen som metod har jag försökt att inte bara analysera texter fristående från sammanhang utan att tvärtom relatera dem till en samhällelig kontext. Jag poängterade i inledningen att jag trodde att den dialektiska aspekten av metoden skulle underlätta för ett vidare perspektiv, något som jag tycker att jag nu har fått bekräftat. Jag har utgått ifrån föreställningen att folkbiblioteket är en del av den offentliga sfären, såsom Habermas beskriver den, som bärare av fri, oberoende och tillgänglig information för alla oavsett bakgrund. Audunsons teori om värdegrund och Rothsteins beskrivning av marknadsliberalism har fått tjäna som bakgrunder till debatten. Jag har sedan utifrån dessa utgångspunkter försökt peka på en eventuell framtid för folkbiblioteket. Det har visat sig att frågan om privatisering av folkbibliotek är mycket bred och innehåller flera komponenter såsom politik, ekonomi, kultursociologi och bibliotekshistoria. Jag har genom mitt lilla utsnitt i privatiseringsdebatten berört en liten liten del av en stor stor fråga.

7 Sammanfattning

I den här studien granskas privatiseringsdebatten som pågick hösten 2010-våren 2011 angående en eventuell privatisering av Nacka kommuns folkbibliotek. Det empiriska materialet utgörs av artiklar i två av Sveriges större nationella dagstidningar Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, samt i de två ämnesrelaterade tidskrifterna Biblioteksbladet och Tidskriften BiS: Bibliotek i Samhälle. Frågeställningarna som studien bygger på är:

- Hur framställs privatisering av folkbibliotek i debatten?
- Vilka diskurser kan man urskilja?
- Kan man ana en möjlig framtid för en ökad grad av privatisering av folkbibliotek?

Metoden som används för att analysera det empiriska materialet är kritisk diskursanalys enligt Norman Faircloughs utformning. För att kontextualisera diskurserna används Jürgen Habermas teori om den ”offentliga sfären”, Ragnar Audunsons teori om bibliotekets värdegrund och Bo Rothsteins definiering av marknadsliberalism. Först sker en textuell analys, därefter urskiljs de olika diskurserna, vilka sedan diskuteras i förhållande till en samhällelig kontext.

Det framkommer bland annat att privatiseringsdebatten är starkt polariserad och att privatisering framställs på olika sätt beroende av aktör och ideologisk övertygelse. De

diskurser som kan skönjas i texterna har jag valt att benämna: den värdegrundsbaserade diskursen, den marknadsliberala diskursen och den pragmatiska diskursen. I den värdegrundsbaserade diskursen betonas ideologiska och idealistiska aspekter såsom demokrati, jämlikhet och folkbildning. I den marknadsliberala diskursen betonas marknadsanpassning, förändring och förnyelse samt friheten att välja. Den pragmatiska diskursen bortser i hög grad från ideologiska aspekter för att istället se till de praktiska med fokus på bibliotekens överlevnad. Vad gäller frågan beträffande en framtid med ökad privatisering av folkbibliotek lämnas svaret öppet för diskussion. Däremot kan man konstatera att nu rådande samhällsklimat över lag genererar en ökad grad av privatisering. Folkbiblioteken står dock fortsatt fast på sin värdegrund och de höjda rösterna mot privatisering i debatten säger oss att det är på denna grund biblioteken ska fortsätta stå.

Referenslista

- Audunson, Ragnar (1996). *Change processes in public libraries – A comparative project within an institutionalist perspective HiO-rapport nr 1* Oslo: Høgskolen i Oslo
- BiS: Bibliotek i samhälle (2007). *Bibliotek med alternativa driftsformer- en sammanställning*
BiS: Stockholm. Hämtad från: <http://www.foreningenbis.org/> [2011-04-01]
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005). Diskursanalys. Ingår i Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (s. 305-362). Lund: Studentlitteratur
- Bostedt, Göran (1995). *Bibliotek på entreprenad. Medborgarna och biblioteksverksamheten i Åre kommun. En studie av förändrade kommunala verksamhetsformer rapport 1995:19*
Härnösand: Mitthögskolan, Samhällsvetenskapliga institutionen/Institutionen för media- och kommunikationsvetenskap
- Carlsson, Hanna (2009). *Vad sägs om en förändring? En diskursanalys av hur privatisering av bibliotek framställs i Biblioteksbladet* Magisteruppsats Borås: Högskolan i Borås, Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap
- Habermas, Jürgen (2003). *Borgerlig offentlighet: kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället* Lund: Arkiv
- Hansson, Johanna & Heedman, Julia (2004). *Privatisering av folkbibliotek - skildrat i politiska dokument under 1990-talet* Magisteruppsats Borås: Högskolan i Borås, Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap
- Hedemark, Åsa (2009). *Det föreställda folkbiblioteket- en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006* Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM
- Lundqvist, Lennart (2010a). Etik i offentlig förvaltning. Ingår i Rothstein, Bo (red.), *Politik som organisation - förvaltningspolitikens grundproblem* (s. 117-141). Stockholm: SNS Förlag
- Lundqvist, Lennart (2010b). Privatisering. Ingår i Rothstein, Bo (red.), *Politik som organisation - förvaltningspolitikens grundproblem* (s. 216-244). Stockholm: SNS Förlag
- Nilsson, Sven (2003). *Kulturens nya vägar: kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige* Malmö: Polyvalent
- Rothstein, Bo (2010). Välfärdsstat, förvaltning och legitimitet. Ingår i Rothstein, Bo (red.), *Politik som organisation - förvaltningspolitikens grundproblem* (s. 7-30). Stockholm: SNS Förlag
- Skot-Hansen, Dorthe (1999). Kultur til tiden- strategier i den lokale kulturpolitik. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, nr. 1, s. 7-27
- Spetz, Jon Einar (1991). *Bibliotek på entreprenad: om begreppet, Åremodellen, debatten och möjligheterna för entreprenadutläggning av folkbibliotek i Norge* Oslo: Statens bibliotek- og informasjonshøgskole

Statens kulturråd (1994). *Entreprenad- till vilket pris? En studie i alternativa driftsformer vid folkbiblioteken*. Rapport nr. 1. Stockholm: Statens kulturråd

Statens kulturråd (1993). *Biblioteksentreprenader i Norden*. Rapport nr. 1. Stockholm: Statens kulturråd

Svensk biblioteksforening (2011). *Om bibliotek på entreprenad* Stockholm: Svensk biblioteksforening. Hämtad från:
<http://www.biblioteksforeningen.org/organisation/dokument/pdf/biblioteksdriftsform2.pdf>
[2011-04-01]

Torstensson, Magnus (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna: Exemplet Sverige och några jämförelser med USA* Göteborg: Göteborgs universitet, Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap

Webster, Frank (2002). *Theories of the information society* London: Routledge

Vestheim, Geir (1995). *Kulturpolitikk i det moderne Norge* Oslo: Det Norske Samlaget

Wildemuth, Barbara (2009). *Applications of social research methods to questions in information and library science* Westport: Libraries Unlimited

Winther Jorgensen, Marianne & Philips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod* Lund: Studentlitteratur

Zetterlund, Angela & Hansson, Joacim (1997). Folkbibliotekens förändring. Tidigare forskning om folkbiblioteken och teorier om förändringens natur. *Svensk biblioteksforskning*, nr. 1, s. 27-68

Empiriskt material

Jag redovisar mitt empiriska material efter artikelförfattare för att underlätta kopplingen till brödtexten.

Berggren, Henrik (2010). Bibliotek: inget för marknaden. *Dagens nyheter*, 2010-12-22

Ekström, Åsa (2011). Nacka om Nacka. *Biblioteksbladet* nr. 1

Ekström, Åsa (2011). Entreprenad= tillgång till bibliotek i Hällefors. *Biblioteksbladet* nr. 2

Hammarén, Lars (2011). Böckerna är fortfarande bibliotekets huvuduppgift. *Svenska dagbladet* 2011-01-05

Johansson, Jenny & Söderling, Fredrik (2010). Få lånar böcker i Nacka. *Dagens nyheter*, 2010-12-11

Jones, Nick (2010). Kastar man ut folkbiblioteket med badvattnet? *Biblioteksbladet* nr.10, 2010

Lundgren, Lena (2010a). Debatten om bibliotek på entreprenad hösten 2010 på BIBLIST och i pressen. *BiS* nr. 4

Lundgren, Lena (2010b). Fyra skäl för att säga nej till entreprenader. *BiS* nr. 4

Nilsson, PM (2010). Privata bibliotek har en demokratiserande funktion. *Dagens nyheter*, 2010-12-21

Nässén, Tobias (2010). Felaktig bild av utförsäljningen. Biblioteken kvar i kommunens ägo. *Dagens nyheter* 2010-12-20

Nässén, Tobias (2010). Driftsformen avgör inte bibliotekets kvalitet. *Svenska dagbladet* 2010-12-27

Rabe, Annina (2010). Nackas utförsäljning av bibliotek bara början. *Svenska dagbladet* 2010-12-13

Sjöstedt, Madeleine (2011). Bibliotek är ingen stormarknad. *Svenska dagbladet* 2011-03-17

Söderling, Fredrik (2010). Nacka säljer ut sina bibliotek. *Dagens nyheter*, 2010-12-10

Söderling, Fredrik (2010). Privatisering av bibliotek ingen trend. *Dagens nyheter*, 2010-12-11

Thente, Jonas (2010). När det gäller våra bibliotek så skall privatiseringsivrarna hålla sina skitiga små fingrar därifrån. *Dagens nyheter* 2010-12-14

Törnqvist, Helen (2011). Marknadsvillkor kan utveckla biblioteken. *Svenska dagbladet* 2011-03-13

Törnqvist, Helen (2011). Privata bibliotek kan ge större mångfald. *Svenska dagbladet* 2011-03-18

Wiman, Björn (2010). Behövs det verkligen böcker på biblioteket? *Dagens nyheter* 2010-12-19

